

FAMILIA

Kwartaalblad Van Die
Genealogiese Genootskap Van Suid-Afrika

Quarterly Journal Of The
Genealogical Society Of South Africa

Volume 43 2006 Nommer/Number 3

FAMILIA 43 (3) 2006

Redakteur – Richard Y Ford – Editor

Bydraes en korrespondensie
moet gerig word aan:
Die Redakteur
Posbus 794
Randparkrif 2156

Articles and correspondence
are to be addressed to:
The Editor
PO Box 794
Randpark Ridge 2156

e-pos familia@ggsa.info email
GGSA webwerf <http://www.ggsa.info> GSSA homepage

INHOUDcontents

Redaksioneel/Editorial

Correction	73
Briewe/Letters	74
Jan Robbertsz, 1704-1758 – Richard Ball	75
Die familie van Pieter Jacobus se Wet en Hester (Hesje) Jacoba Theron – Johan Pottas	86
Heraldry – Peter Smits	98
Die Langpad na die Grootstad II – Dr Celestine Pretorius	108
Jan Harmen Steenkamp as Matroos, Soldaat en Kneg: 1700-1715 – Conrad Ignatius Steenkamp	118
Digitale Fotografie van Argiefmateriaal – Ockert Malan	128
Boeke/Books	
Capturing the soul: The Vhavenda and the missionaries	134
NG Gemeente: Die Paarl (Die Strooidak-Gemeente)	136

OUTEURSauthors

Elektroniese kopieë van artikels word verkies en mag deur middel van e-pos aan die redakteur gestuur word. Kortere artikels van tot 2 000 woorde kry voorkeur en moet nuwe navorsing en inligting bevat. Volg asseblief die styl en formaat van Familia se genealogieë. **GGSA behou die reg om artikels wat in *Familia* verskyn in enige ander formaat, soos op laserskyf, te publiseer.**

Electronic copies of articles are preferred and may be emailed to the editor. Shorter articles of up to 2 000 words containing new research and information receive preference. Please follow the style and format of genealogies used in Familia. GSSA reserves the right to publish articles in any other format such as on CD.

POSADRESpostal address: **Suite 143 Postnet X2600 Houghton 2041**
ISSN 00147117

AMPSDRAERSoffice bearers

President:

Johann Janse van
Rensburg
pak06007@mweb.co.za

Vice-President:

Isabel Groesbeek
isabelg@mweb.co.za

Tessourier:

André Heydenrych
aheydenr@mweb.co.za

Additional member:

Petro Coreejas-Brink
coreejas@cput.ac.za

Gekoöpteerde lede

Begraafplaasprojek/Cemetery project:
Peter Moss
Boedelindeksprojek/Estate file Indexing project:
Adelbert Semmelink
Tegnologie/Technology: Paul Maré

Co-opted members

peter.moss@mweb.co.za
adelbert@netactive.co.za
Paul.Mare@telkomsa.net

REDAKSIONEEL Editorial

Correction

ON PAGE 54 of the June 2006 edition – Volume 43 Number 2 – the start of the second paragraph reads: ‘From this marriage there were eight children born:’ and this is followed by the numbers 1 to 7. Number 4 is Elizabeth (1848-1922) and, five lines down, Caroline (1851-1930) should have been number 5.

I apologise to readers and to the author of ‘The Saga of Sarah’, Peter D Dickson, for this mistake.

Richard Y Ford

* * *

BRIEWEletters

Thys DU PREEZ – *mdupreez@absamail.co.za*

SA GESLAGREGISTERS Volume 13

Du Toit – Op bladsye 248 en 280 is Elizabeth Maria DU PREEZ ≈ Swellendam 26.12.1801 aan twee verskillende DU TOIT-mans gekoppel. Dit wil voorkom of die een op bladsy 248 die korrekte een is. Dit is nou te oordeel na aan die name van haar een dogter. Haar man was dan die Francois Bartholomeus DU TOIT (e1) boaan bladsy 248 en wat op 10.9.1798 gebore is as die seun van Daniël DU TOIT en Jacoba Elizabeth VAN DER MERWE. Die verwarring het ingekom deurdat die twee DU TOIT-mans dieselfde name het en feitlik in dieselfde jaar gebore is.

Van Tonder – Bladsy 335 meld dat b7c1d4e4f1 se vrou Elizabeth Maria VAN TONDER * 30.11.1847 op 4.3.1878 te Waaikraal, distrik Bloemfontein deur 'n weerligstraal gedood is. Op bladsy 341 is dieselfde vrou die eggenote van b7c1d5e4f1. Dit lyk die fout het by e4 se huwelik op bladsy 3412 ingesluip het en of bladsy 335 se koppeling die korrekte kan wees.

Uys – Dieselfde eggenote, Susanna Margaretha Adriana DU PREEZ * 13.4.1823 † 27.6.1883, is aan twee Petrus Johannesse UYS gekoppel: die eerste op bladsy 504 (aan Piet KAPKAMMA) en die tweede op bladsy 515 (Petrus INHOEK). Sy het wel twee huwelike gehad, maar die eerste was met George Frederik MULLER. Dus lyk bladsy 504 se inskrywing vir my na die korrekte.

* * *

Molly CLEMENTS (nee Luyt) – *mclements@hutz.co.za*

I AM interested in obtaining a copy of the book *The Luyt Family Tree* published in 1971 by Lionel Luyt.

The help of any reader will be much appreciated.

* * *

Jan Robbertsz, 1704-1758

If the marriage of Sophia Schalks van der Merwe to Pieter Robbertsz was childless, as seems likely from my research; who then was Jan Robbertsz, generally held to be their son?

Richard BALL - *richard.ball@BallFamilyRecords.co.uk*

GOING THROUGH various documentary sources in search of the facts concerning the children of Willem Schalks van der Merwe and his wife Elsje Jacobs Cloeten, it seemed to me that these sources suggest that the second marriage of their daughter, Sophia Schalks van der Merwe to Pieter Robbertsz was childless. I wondered, therefore, what the origin might be of the son, Jan Robbertsz, ascribed to this couple, originally in CC de Villiers's Geslacht-register, and still so in its modern manifestation, the South African Genealogies.¹

I have based my arguments on documentary records from the relevant period, preserved in the South African Archives Repository in Cape Town. There may well be other relevant documents that I have not come across. I shall be only too pleased to hear of them. The arguments below are based on those documents I have been able to find and consult.

All documents are liable to contain mistakes. People like you and me wrote them and we are all too aware of how easy it is to make mistakes when writing up or copying. A great many of the documents that survive from this period are neat copies of originals that have not themselves survived, and sometimes copies of copies, so the scope for mistakes is increased. Although the scribes of the seventeenth and eighteenth centuries were more experienced and skilled at writing and copying than most of us are today, they still suffered from the common human failings and they too made mistakes. Unfortunately the mistakes are not always obvious.

But, generally these faults were few, and despite any failings they may have, these documents are all we have from which to derive our interpretation of the past, and it is these documents I have consulted when trying to sort out the puzzles that follow. I have tried, wherever possible; to gather evidence for each fact from more than one document, so as to help eliminate such errors.

My very grateful thanks to Jenni Ball, Leon Endemann, Malan Jacobs, André Kellerman, Keith Meintjes, Janet Melville and Barend Venter who all helped me in different ways to gain access to documents or reference works not available to me here in Norfolk.

Proposition: That the marriage of Pieter Robbertsz and Sophia van der Merwe was childless.

In the documents Sophia van der Merwe appears named in several different ways. Here I have standardised her name as Sophia van der Merwe, but she is most likely to have been known in her time as Fijtie Schalks, Juffrouw Robberts or Widow Robberts.

Her first marriage was to Roelof Pasman on 12 November 1684² and together they baptised four daughters before his death in 1695, some time before September of that year.³

His surviving children are given in the inventory drawn up after his death as ‘the four minor children named Grietjen aged 6, Trijntjen 4, Sybilla 2, and Roelofjen 1/6 years (ie one sixth of a year or two months)’ thus accounting for all four baptisms.^{4,5} When, therefore, Sophia van der Merwe married for the second time to Pieter Robberts on 25 January 1696 at Stellenbosch,⁶ she brought to the marriage four daughters. She and her second husband were married for seventeen years, until his death in 1713, and during that time or before; there are no baptisms to be found in the extant church registers of any children of this couple.⁷

I have consulted the various opgaaf returns between 1695 (when Pieter Robberts first appears in the rolls) and 1712 (when he last appears).⁸ In 1695 Pieter Robbertsz and Sophia van der Merwe are recorded as having three daughters, no sons, and in 1705, 1709 and 1712 four daughters and no sons. Even allowing for mistakes in the transcription and computerisation this is pretty consistent and convincing.

This is confirmed by the muster rolls of 1701 (the last to contain numbers of children) where the couple is listed having four children in their family⁹ and in 1709, when they drew up their joint will, the four children are named as the four daughters of her first husband, Roelof Pasman, all still living at that date.¹⁰

No children by Pieter Robberts are mentioned in this will but that is not unusual. Although there are exceptions, the children of the couple making the will are usually referred to as ‘any children, existing or yet to be’ and not named.

Pieter Robbertsz died during 1713, most probably during the smallpox epidemic of that year, as also did his stepdaughter Margareta (Grietje) Pasman and most probably also Roelophina (Roelofje) Pasman.¹¹ Since he and his wife had drawn up a joint will in 1709 there was no requirement for an inventory or any estate accounts after his death, so we do not have either of these documents to indicate his heirs.

Sophia Schalks van der Merwe drew up several wills. The one mentioned above jointly with her second husband, Pieter Robbertsz, and three more as a widow. Only the last of her wills as a widow, dated 5 February 1732 (1/STB 18/8, 35) mention the names of her children.

In this will she leaves various legacies to her grandchildren, all of them children of her two daughters Catharina Pasman and Sibilla Pasman, including the farm Rustenburg, that had belonged to her husband, Pieter Robberts, which she left to her grandson, Pieter Laubser, son of the latter daughter.

Then she specifically names as the only heirs of the residue of her estate her two daughters Catharina Pasman and Sibilla Pasman to share her estate equally between them. Had she had a son Jan Robbertsz, we would have expected him too, by right of the law,¹² to have been named as one of the heirs of her estate, apart from any motherly feelings she may have or may not have had for him.

Question: Jan Robbertsz – who then was he?

On 6 August 1730, at Cape Town, Jan Robbertsz married Anna Sophia Horsel. According to the marriage register entry both were single and both had been born at the Cape.¹³

Between 1731 and 1745 they baptised nine children, the first three in Drakenstein, and the rest, from 1737, in Cape Town. This is confirmed by the opgaaf returns according to which they were living in Drakenstein in 1731 but in the Cape District from 1741 to 1757,

probably in Cape Town itself since in 1751 Jan Robberts was granted a freehold building plot in a newly laid out section of that town.¹⁴

When, on 18 February 1758, the inventory was drawn up of the goods left by the deceased Anna Sophia Horsel, the couple was living in a rented house, place not stated, and their belongings were few but sufficient, including three slaves, the total valuation coming to 330 rixdalers after deduction of debts. Jan Robbertsz, presumably unable to write his name, signed the valuation by adding his mark to the document.

He died at the end of the same year, and the couple left only two of their children still living, Anna Catharina Robbertsz married to the burger Daniel Rooden, and Johannes Hendrik Robbertsz aged fourteen years.¹⁵

CC de Villiers, in his *Geslacht-Register*¹ assumed that Jan Robbertsz was a son of Pieter Robbertsz and Sophia van der Merwe whom we have examined above. There is, however, no baptism of a Jan Robbertsz to be found in the extant church registers of the period, Cape Town, Stellenbosch or Drakenstein. All three of these registers have faults, lacunae and errors; those for Cape Town, for instance, have lost most of the year 1698, and that of Drakenstein is largely defective or missing before 1714,¹⁶ so this lack may not be significant. We must, therefore, look for other clues.

It was the convention then, and much later too, for baptisms of children to be witnessed by close relatives. Thus the witnesses at the baptism of a first child were often the grandparents, for later children often the uncles and aunts. There was no hard and fast rule, however, and relatives were not obligatory as witnesses; sometimes apparently unrelated individuals appear as witnesses, or the parents double as witnesses, or sometimes there were no witnesses.

The baptisms of the nine children of Jan Robbertsz and Anna Sophia Horsel are recorded in the Drakenstein and Cape Town church registers. Not one of the baptismal witnesses came from the family of Sophia van der Merwe, widow of Pieter Robberts. All of the children seem to have been named in honour of relations on the mother's side (Horsel and Meijntjes van den Berg), with baptismal witnesses also drawn, in almost every case, from the mother's side of the family.

Of the only two exceptions, the first was the daughter, Johanna Magdalena, baptised on 8 May 1735 at Drakenstein¹⁷ and the second exception was the baptism of a pair of twins, Franciscus and Pieter Robberts, on 6 June 1745 at Cape Town.¹⁸

In the baptismal entry of 1735 the witnesses are named as ‘the father and his sister Johanna Robberts’. In that of 1745 the witness who was not one of the mother’s relations, was one Pieterella Boere.

The first of these baptisms tell us that he had a sister named Johanna. I looked, therefore, through my transcriptions of the church records of the period for Johanna Robberts to see if I could find any connections. I found a woman called Johanna Elisabeth Robberts, the wife of Pieter Burée, more usually known as Johanna Elisabeth van Hoorn.¹⁹ Upon checking, I found that she had a daughter named Pieterella Burée.

This is slim evidence indeed – that the only two baptismal witnesses to his children not from his wife’s side of the family seem to have been Johanna Elisabeth Robberts van Hoorn, wife of Peter Bury, and her daughter Pieterella, but it is all the evidence I have been able to find. It may be that further searches will reveal another Johanna Robberts and Pieterella Boere, but so far I have not found them and this is the only positive proof I have been able to find which indicates his origin.

Who were these latter people? Johanna Elisabeth was the daughter of Robbert Jansz van Hoorn and his wife Catarina Cornelisz²⁰ who lived in Stellenbosch and baptised six children there between 1700 and 1712, including a son baptised 3 August 1704 and named Jan²¹ and four daughters, including Johanna Elisabeth.²²

Robbert Jansz van Hoorn (the Jansz in his name is not a baptismal name but a patronym)²³ lived at Stellenbosch with his wife Catharina Cornelisz (another patronym) and is listed there in the opgaaf return in 1705 with a wife, one son and one daughter and in 1723 without a wife, but with one son and two daughters. In neither entry does he have any livestock, vines or crops, so one must presume that he was not a farmer.

I can find no evidence from the few documents that mention Robbert Jansz van Hoorn, as to whether he himself regarded the ‘van

Hoorn' as a surname or whether it was just a location name added to distinguish him from all the other men of the time with the patronym Jansz, and adopted later by his children as a surname.

In the church register entries for the baptisms of his six children, he is twice entered as Robert Jansz van Hoorn, and four times as plain Robbert Jansz. Similarly his daughters: Metje is refereed to in one case as Metie van Hoorn²⁴, and in another as Metje Robberts²⁵ and Johanna Elisabeth is occasionally given the surname Robberts²⁶ but is most often called Van Hoorn, although just once she is referred to as Johanna Elizabet Robberts van Hoorn.²⁷

The evidence of the only two opgaaf returns for Robbert Jansz van Hoorn²⁸ strongly suggests that the son baptised in 1704 survived and reached adulthood. This son, with patronymic added, would have been called Jan Robbertsz van Hoorn, like his sisters.

Jan Robbertsz appears for the first time independently in the muster rolls in the year 1723, under the District of Cape Town, at the end of the list, where the mostly young, unmarried men generally appear. It was common for a young man to start out by working as a knecht (hired hand), for an established burger and this is probably what he was doing in the Cape Town district. Unfortunately I do not have access to the muster rolls beyond 1725, but here are his appearances up to that date:

Muster Rolls, Cape District (VC 49)

1723 page 486 Jan Robbertsz

1724 page 517 Jan Robbertsz van Hoorn

1725 page 546 Jan Robbertsz

Among the opgaaf returns we find only the name Jan Robbertsz, no Jan Robbertsz van Hoorn, or Jan van Hoorn, first in 1725 as a single man with no possessions but his rifle and his knife and later as a married man.

It seems that, for some reason, Jan Robbertsz chose to retain his patronym as his surname, rather than to adopt the name Van Hoorn as did his sisters, and possibly his father too.

Summing up

There is no baptism recorded of any child born to Sophia van der Merwe and Pieter Robberts.

No children other than the four Pasman daughters are recorded for this couple in the four opgaaf returns between 1696 and 1713.

Sophia van der Merwe does not name Jan Robberts with her two daughters, as heirs in her will.

No members of Sophia van der Merwe's family feature as witnesses to the baptisms of the children of Jan Robberts.

The only baptismal witnesses of the Jan Robberts children not belonging to the mother's side of the family belong to the family of Robbert Jansz van Hoorn.

Robbert Jansz van Hoorn had a son named Jan who, to judge from the evidence of the opgaaf returns, survived into adulthood. This son, if given his full name including patronym, would have been called Jan Robbertsz van Hoorn.

In the muster rolls of 1723-1725 appears a Jan Robberts/Jan Robbertsz van Hoorn.

On 6 August 1730, at Cape Town, Jan Robbertsz married Anna Sophia Horsel.

Conclusion

I believe that the documentary evidence I have presented here indicates that Pieter Robberts and Sophia van der Merwe had no children, or at least none that survived to inherit from them,²⁹ and that Jan Robberts, who married Anna Sophia Horsel, was most probably the son of Robbert Jansz van Hoorn and his wife Catharina Cornelisz.

References. All document references are to documents in the Cape Town repository of the South African Archives.

- 1 Christoffel Coetzee de Villiers, *Geslacht-Register der Oude Kaapsche Familien*, published posthumously 1892-95 by GM Theal
Geslagregisters van die Ou Kaapse Families, CC de Villiers, revised C Pama, AA Balkema, 1966
South African Genealogies, published by the Genealogical Institute of South Africa, Stellenbosch, in current publication
- 2 VC 603, Cape Town Congregation, marriages, 1684

3 Palmkroniek 1, Stellenbosch Congregation, baptisms, page 11, *Roeloffje dogter van Roelof Pasman Za[lliger] en de moe[der] fitie Zchalks js gedoopt den 7 Septemb[er] 1695 als getuijge*

4 MOOC 8/1,15, dated 6th December 1695

TANAP [Inventories of the Orphan Chamber of the Cape of Good Hope](#)

5 CC de Villiers in his Geslacht-register (see note 1 above) listed in addition a son named Roelof (no baptism, supposed date of birth around 1694, source not stated) and De Villiers/Pama followed suit, but I have found no evidence for the existence of such a son. I conjecture that the son, Roelof, born ca 1694 was probably a misreading of the above inventory, mistaking Roelofjen (one of the female forms of the male name Roelof) for Roelof and reading 1/6 jaaren as one and a half years (as one contemporary researcher I corresponded with had read it)

6 Palmkroniek 1, Stellenbosch Congregation, marriages: *den 25 Januarij 1696 Pitter Rooberts: jongman sergiant in dienst van d: E Companie met Fitie Schalck gebooren aen de Caap weduwe van Roelif Pasman*

7 It has been suggested that an entry in the Drakenstein (later Paarl) baptismal register, dated 28 May 1696, is his. It reads (in my translation from the French):

1696. The 28 May was baptised a child of the son-in-law of Willem Escalk van den Merven.

Obviously, on the face of it, this could refer to the baptism of a son of Sophia van der Merwe and Pieter Robberts, but it would need some other corroborating evidence particularly since there was one other son-in-law of Willem Schalks van der Merwe at that date, Barend Burger married to Marritie Willemsdr Schalk [van der Merwe] a couple whom we do know to have had several children over the period 1691 to 1700 for whom no baptisms are to be found either.

In addition, on 6 December 1695, the youngest daughter of Sophia van der Merwe, Roeloffje (or Roelophina) Pasman was stated to be two months old (see note 4 above). She had been baptised on 27 September 1695 at Stellenbosch. These two facts together give September 1695 as a reasonable birth date for her. On 28 May 1696, at the time of the above baptism, she would have been eight months old. I suppose it would have been possible for another child to have been conceived and born within those eight months but, to me, it seems very unlikely

8 I wonder about this date of 1695. Pieter Robbertsz and Sophia van der Merwe were not married until January 1696. Perhaps the opgaaf returns for 1695 were done in the early part of the following year?

The Opgaaf (Tax) returns were lists of Free persons at the Cape with their belongings and their yearly produce, crops and animals, upon which

their tax contribution was based. What has been consulted here are printouts from the computerised version of this information as produced at the University of the Western Cape, housed at the Genealogical Institute of South Africa, Stellenbosch. This is the only form in which I have access to these opgaaf returns. They contain returns only for certain years. I do not know if the reason for this is that these are the only returns surviving, or if they have been selected on some other basis.

Here is an example of the information for this couple:

1705 (Pieter Robbertsz & Sophia van der Merwe), 1 man 1 wife 0 sons 4 daughters, 0 knechts, 11 male slaves, 2 female slaves, 14,000 vines, 150 cattle, 1200 sheep, district Stellenbosch

9 The Muster Rolls (monsterrollen) were lists of the inhabitants at the Cape of Good Hope, drawn up separately for Company officials and Free persons, and dispatched to the Netherlands, where copies are preserved in the Ryksarchief, S'Gravenhage. What has been consulted here are the so-called 'Verbatim Copies' kept, and which are copies of those in the Ryksarchief.

VC 49, Monsterrol van de vrije luijden opgemaakt 23 Januarij 1702, page 3, *Pieter Robberts & Sophia Schalck 4 k.*

10 Will – Robbertsz, Pieter and Sophia Schalk van der Merwen – 1709. 1 STB 18/3, 4 and MOOC 7/1/2, 24, dated 2 May 1709: *de vier kinderen, door de testatrice bij wijlen Roelof Pasman, geprocreeerd als namentlijk Margareta oud 20 jaren, Catrijntie oud 17 jaren, Sibilla oud 15 jaren en Roelofphina oud 13 jaren*

11 Muster Rolls, VC 49, page 249, Stellenbosch district, 31 December 1712, *Pieter Robbertsz & Sophia Willemsz Schalk*, page 273, 31 December 1713, *Sophia van der Merwe, wede. Pieter Robberts.*

CJ 2876, 62 Contract - Van der Merwe, Sophia - dated 16th October 1713. She is named in the contract as the '*de weduwe Pieter Robbertsze*'

12 Under Roman Dutch Law as in force at the Cape under the VOC, all children were entitled to an equal share of the children's portion of a deceased parent (usually half to the children and half to the surviving spouse). No child could be disinherited and cases were brought to the Weeskamer by children who had been left out of the wills of their parents

13 VC 621, Cape Town Congregation, marriages, page 20, 1730: *Den 6 August, Jan Robbertz van Cabo de Goede Hoop burger alhier jongman met Anna Sophia Horsel van Cabo voorn' jonge dochter*

14 C.129, pp. 238-259. 16 November 1751, grant of a building plot to Jan Robberts in a newly laid out block in Cape Town. TANAP [Resolutions of the Council of Policy of the Cape of Good Hope](#)

- 15 MOOC 8/8.39, Anna Sophia Horsel, 18 Februarij 1758
 MOOC 8/9.46, Jan Robbertsz, 7 November 1758
 TANAP [Inventories of the Orphan Chamber of the Cape of Good Hope](#)
- 16 See: http://www.ballfamilyrecords.co.uk/notes/Drakenstein_registers.htm
- 17 VC 644, Drakenstein Congregation, baptisms, page 131, 1735: 8 *dito* (Maij) Johanna Magdalena, ouders: Jan Robbers, Anna Sophia Horsel, *getuijgen: de vader en syne suster Johanna Robbers*
- 18 VC 606, Cape Town Congregation, 6.6.1745: *Franciscus [&] Pieter, tweelingen, de Ouders Jan Robbertsz, en Anna Sophia Horsel, de Getuygen Johannes en Johanna Elisabeth van den berg: mitsgaaders Pieter van den Berg en Piernella Boere*
- 19 VC 605, Cape Town Congregation, baptisms, page 42, 1727: 30 9br (November), Alida, d'Vader Isaak Nieuwout, d'Moeder Anna van Wyck, *getuijgen] Pieter Burée en Johanna Elisabeth Robberts*
 VC 605, Cape Town Congregation, baptisms, page 29, 1725: 15.do. (April), Pieter, *Onegt. geEcht(different writing), Ouders: de zo genaamde vader is Pieter Buureij, en Johanna Elizabet Robberts van Hoorn, Getuijgen: de moeder*
 See also De Villiers/Pama, Geslagsregister, 1961, page 124
- 20 For the parentage of Catharina Cornelisz see the article by Mansell Upham, The Soetkoek Syndrome: the dangers of 'wishful linking' & perpetuating genealogical myths when sharing ancestors and genealogical data, in: *Capensis* 2/2001: 27-30
- 21 Palmkroniek 1, Stellenbosch Congregation, baptisms, page 18: 3e Aug[ustus] 1704, Jan, soon van Robbert Jansz van Hoorn en Catharina Cornelisz, *getuijgen Andries Voormeester en Catryn van Bengalen*. (There was, in fact, an earlier son baptised Johannes in 1701, but I think it can safely be assumed that the earlier one had died before his brother was born)
- 22 Palmkroniek 1, Stellenbosch Congregation, baptisms, page 50, 1708: *Johanna Elisabeth, de Vader Robbert Janse, de Moeder Katrina Cornelis, getuygen Jan Barents Siechard, en Anna Cornelis, den 29 April*
- 23 Patronyms. Before surnames come into use (a very variable date throughout Europe), children would bear their fathers' name as a second name. Pieter would be called Pieter Jansz (Pieter the son of Jan) to distinguish him from all the other Pieters in his area. When the Cape was first settled, from the mid 17th century onwards, the use of the patronym was normal in the Netherlands, although surnames had gradually been adopted by the better off since the early 1500s, particularly in the south of the area. So some settlers arrived at the Cape already using a surname

(Mostert, Visser, Van Staden), whereas others were using a patronym (Jansz[oon], Pietersz[oon]).

It seems that those Cape settlers still using patronyms usually adopted a surname sooner rather than later. This surname might be their patronym (Jansen, Pieters, Hendrickse) or their place of origin (Van Deventer, Van Nieuwkerk) or a name whose origin we are not aware of (Meijburgh, Louw)

<http://nl.wikipedia.org/wiki/Patroniem>

<http://en.wikipedia.org/wiki/Patronymic>

24 VC 644, Drakenstein Congregation, baptisms, page 42, 1715

25 Palmkroniek 1, Stellenbosch Congregation, baptisms, page 87, 1718

26 VC 605, Cape Town Congregation, baptisms, pages 40 and 42, 1727

27 VC 605, Church Registers Congregation, baptisms, page 29, 1725

28 VC 49, Opgaaf returns:

1705 (*Robbert JZ van Hoorn & Catharina Cornelisz*), 1 man, 1 wife, 1 son, 1 daughter, no cattle, no crops, District Stellenbosch

1723 (*Robbert van Hoorn*), 1 man, 0 wife 1 son, 2 daughters, no cattle, no crops, 1 gun, 1 rapier, District Stellenbosch

29 During the course of my research, I was referred to an article in *Familia* entitled Genealogy and Hereditary Diseases, a précis of an article in the South African Medical Journal (*Familia* 17 (3/4) 1980, p 79-81.), as having relevance to this family. I have since examined the doctoral thesis, Huntington's chorea in South Africa, Michael R Hayden, University of Cape Town, 1979, to which the SA Med Journal article referred. It does not affect the above research since, so far as I can judge, the thesis has taken its information on the marriages and children of Sophia van der Merwe from either the CC de Villiers Geslacht-Register, or from the later C Pama revision of that work.

* * *

Die familie van Pieter Jacobus DE WET en Hester (Hesje) Jacoba THERON word verder ondersoek ná die ontdekking van twee onbekende kinders

Die tak van die De Wet familie op wie se plaas, Buffelsvlei, die dorp Aliwal-Noord in 1849 uitgelê is.

Johan Jacob POTTAS - pottasj.rd@mail.uovs.ac.za

EK WAS besig om my boek *Die Pottas Skerwe van Schwalenberg tot Windhoek* af te handel toe Simon du Plooy my verwys het na 'n boek oor die honderdjarige bestaan van Aliwal-Noord waar 'n paar bladsye afgestaan is aan die De Wets op wie plaas Aliwal-Noord uitgelê is. Daarin het ek onder andere 'n foto van Pieter Jacobus se vyf seuns en ook 'n gesinsgeslagregister gevind.

Die vyf De Wet Seuns: Pieter Wouter, Johannes Marthinus, Hendrik Francois Theron, Jacobus Stephanus en David Nicolaas

Aangesien Pieter Jacobus my oor-oor oupagrootjie is aan my ma se kant, het ek die geslagsregister onder oë geneem. So merk ek op

dat hulle twaalf kinders in die register het teenoor die tien kinders wat ek gekry het uit Henk de Wet en Lucas Rinken se navorsing van die familie De Wet.

By nadere ondersoek vind ek toe uit dat hierdie register twee kinders ekstra het. Beide as babas oorlede, maar wel gedokumenteer in die register. 'n Seun en 'n dogter wat meebring dat die De Villiers-Pama nommering van die gesin en hul nageslagte veral die na die twee kinders dus nie meer korrek is nie en aangepas behoort te word.

Die twee kinders is beide oorlede voor hul gedoop was en hulle het ook geen name in die register nie. Die oudste van die twee kinders is 'n seun, gebore 7.1.1832 en sterf op 15.2.1832. Hy is die sewende kind van die gesin. Die tweede kind is 'n dogter, gebore 21.2.1839 en sterf 28.2.1839 en sy is die tiende kind.

Deur die inligting by te werk, lyk die nageslag van Pieter Jacobus DE WET (a1b1c2d5e4)^{1,2} en Hester Jacoba THERON nou so:

e4 Pieter Jacobus DE WET * Stellenbosch 15.9.1790,^{1,3,16} sy sterfkennis meld dat hy op Tarka, Cradock distrik gebore is, ≈ Kaapstad 17.3.1791^{4,5} † Aliwal-Noord 19.5.1843,^{3,5} op die plaas Buffelsvlei anderkant die grens van die Kolonie.

Op dié stadium was Aliwal-Noord buite die jurisdiksiegrense van die Kaapse regering.

Volgens die opgaafrol van 1821 van Caledon, boer hy in die distrik Zwartrivier. Hy was die eerste boer wat homself gevestig op die plaas Buffelsvlei, waarop die dorp Aliwal-Noord later uitgelê is. Die huidige warmwaterbron-oord is deel van die oorspronklike plaas. Volgens Arthur Markowitz in die *SA Jewish Times* van Vrydag 26 November 1948 was die plaas ook bekend as Buffelsbaden en het Pieter reeds teen 1828 homself hier kom vestig. Volgens Markowitz en kolonel DN de Wet, 'n kleinseun van Pieter Jacobus, is ene Berghmann, 'n Duitse Jood, begrawe op die plaas in die familie kerkhof. Berghmann het vir jare die lief en leed van die De Wetgesin gedeel en was 'n huisvriend. Toe hy oorlede is was daar geen Joodse begraafplaas en wou die kerke op Aliwal-Noord nie toelaat dat hy begrawe word in hul begraafplase nie. Pieter het toe aan sy vrou gesê dat hy in hul familie begraafplaas begrawe kon word. Berghmann was na alle waarskynlikheid die eerste handelaar in die geweste

gewees. Later jare het Pieter se seun, Pieter Wouter, die grond vir die sinagoge en *Beth Olam* aan die Joodse gemeenskap geskenk. Hierdie skenking het ongeveer teen 1860 plaasgevind. Die *SA Jewish Times* se berig is foutief in die sin dat dit nie Piet Jacobus was nie, maar sy seuns Jacobus Stephanus en David Nicolaas wat by die sage van Berghmann betrokke was.

Pieter Jacobus trou te Tulbagh 5.4.1818⁵ met Hester (Hesje)¹⁷
 Jacoba THERON * Robertson 15.8.1800^{3,1,5,18} ≈ Tulbagh 14.9.1800⁵
 † Aliwal-Noord, 1812.1872,^{3,1,5,18} dogter van Pieter Wouter Theron
 en Maria Johanna Möller.

f1 Pieter Wouter DE WET^{1,5} * Caledon
 30.8.1819^{5,19} ≈ Caledon 26.9.1819⁵ † aan huis
 van Frans van Aardt op 'n plaas in die
 Wepener distrik 18.9.1889.^{5,19}

Op sestien-jarige ouderdom ontvang hy die plaas Oorlogfontein, Aliwal-Noord. Hy was sy lewe lank 'n boer.²⁰ Sy likwidasie en distribusierekening word afgehandel op 30 Januarie 1891; die eiendom hierin gemeld is die plaas Grootvlei en 'n erf in Aliwal-Noord.

Hy trou Oorlogfontein, Kaap 6.8.1840 Susanna Helena
 JOUBERT⁵ * Caledon 4.1.1824^{5,21} ≈ Worcester 1.5.1824⁵ † Aliwal-
 Noord 13.4.1897,^{7,21} dogter van Gideon David Joubert en Maria
 Elizabeth Bruwer.

f2 Catharina Helena DE WET * Beaufort-Wes 25.10.1821^{3,8,23}
 ≈ Caledon 2.11.1821^{4,5} † Aliwal-Noord 17.12.1895,^{5,23} in haar huis
 op die dorp, x Aliwal-Noord 1849 Nicolaas Jacobus DE WET^{3,1}
 * Worcester 21.3.1817 ≈ op die plaas Boontjieskraal, Caledon⁴
 † 1890,¹ haar neef, en seun van Jacobus Ignatius de Wet en Jacoba
 Elisabeth Roets.

f3 Johannes Marthinus DE WET^{1,5} * Robertson 19.12.1823⁵
 ≈ Boontjieskraal, Caledon 26.1.1824⁵ † Lemoenfontein, Rouxville

6.7.1888,^{5,24} boer op die plaas Poortjie, Rouxville en word verkies tot Volksraadslid vir die kiesafdeling Onder-Caledonrivier, x Graaff-Reinet 1843 Maria Elizabeth (Miemie) JOUBERT^{5,9} * 20.1.1826 in, Oos-Kaap⁵ ≈ Graaff-Reinet 16.4.1826⁵ † Poortjie, Rouxville 6.6.1878,^{5,25} (dogter van Gideon David Joubert en Maria Elizabeth Bruwer).

Johannes en Maria onderteken 'n testament op 24 Januarie 1874 in Rouxville.²⁵ Hulle gemeenskaplike testament word opgestel en onderteken terwyl hulle woon op Poortjie. As getuies teken CS Bathurst en A Reid. Ten tye van haar dood besit hulle die volgende eiendom: Poortjie, Klipfontein, Betjeskraal, Brandziekdraal – almal in Rouxville, 'n halwe aandeel van erf nommer 17 Aliwal-Noord en ook 'n erf in Rouxville.

Johannes xx Rouxville 10.3.1879 Ammerentia Roelfina Petrusina BOTHA (weduwee van Michiel Wilhelmus Odendaal), * 9.9.1826 ≈ 14.1.1827 † 28.3.1897, dogter van Petrus Johannes Botha en Rachel Campher.

Johannes en Ammerentia onderteken 'n testament op 11 Julie 1884 in Rouxville, Vrystaat.²⁴ Hulle gemeenskaplike testament word opgestel en onderteken terwyl hulle woon op die plaas Lemoenfontein. As getuies teken ME Zijlstra en TC Lamont. Ten tye van sy dood besit hulle die plaas Lemoenfontein nommer 44 wat die helfte is van die plaas Olijvenfontein nommer 44 en erf nommer 114 Rouxville. Hulle was kinderloos.

f4 Maria Jacoba DE WET¹ * 23.2.1826⁵ ≈ Somerset/Hottentots-Holland 26.3.1826⁵ † voor 29.6.1843,¹⁶ en sy word nie vermeld in haar pa se sterfkennis nie

f5 Hester Jacoba DE WET¹ * 25.7.1827⁵ ≈ Beaufort-Wes 31.3.1828⁵ † Aliwal-Noord 3.8.1902⁵ x Colesberg 27.1.1845 Henning Jonathan VAN ASWEGEN⁵ * 1.9.1824 ≈ Graaff-Reinet 4.10.1824 † 21.10.1883, seun van Willem VAN ASWEGEN en Magdalena Maryna DU TOIT, ten tye van hul huwelik is hy woonagtig in die Caledonrivier distrik, Vrystaat, die latere distrik

van Smithfield.

f6 Maria Johanna DE WET¹ * Boschberg, Rouxville 20.11.1829^{5,26}
 ≈ Cradock 22.8.1830⁵ † Aliwal-Noord 19.10.1900,⁵ in haar huis te
 Somersetstraat, x Colesberg 22.5.1848 Stephanus BEKKER
 * 27.10.1824^{5,12} ≈ Uitenhage 13.3.1825 † 1878,⁵ seun van Hendrik
 Nicolaas Bekker en Elsje Sophia Johanna Labuschagne) Stephanus
 koop die plaas Braamspruit van die regering en sy weduwee erf die
 plaas na sy dood.

Maria Johanna xx Gerrit Michiel RADEMEYER (wewenaar Van
 Niekerk) * 13.4.1831¹³ ≈ George 17.6.1831¹³ † London, Engeland
 17.6.1882,^{13,26} seun van Ignatius Marthinus Rademeyer en Martha
 Dorothea van Niekerk. Maria Johanna en Gerrit Michiel het geen
 kinders nie. Maria Johanna xxx ca 1885⁵ Gustaaf VAN AARDT
 * 30.7.1819⁵ ≈ Uitenhage 6.12.1819⁵ † 20.5.1891,⁵ seun van Frans
 Johannes van Aardt en Susanna Wilhelmina Triegaard. Uit hierdie
 huwelik was daar ook geen kinders nie.²⁶

f7 NN DE WET * 7.1.1832⁶ † 15.2.1832⁶

f8 Hendrik Francois Theron DE WET^{1,5} * Buffelsvlei, Aliwal-
 Noord 17.11.1833^{5,26} ≈ Cradock 7.4.1834⁵ † Theefontein, Aliwal-
 Noord 14 .7.1892,^{5,26} boer op die plaas Theefontein en word ook as
 kommandant van die distrik aangestel, x 22.1.1855 Margaritha
 Johanna NAUDE * Graaff-Reinet 5.7.1837,^{5,27} † Theefontein,
 Aliwal-Noord 28.8.1865,^{5,27,28,29,30} dogter van Johannes Daniel Naude
 en Margaretha Zacharia Naude.

Die plaas vorm deel van hulle gesamentlike boedel. Hulle besit
 dan ook die volgende plase: 'n gedeelte van Nooifontein, 500 morge
 groot, 'n gedeelte van Theefontein, 1 600 morge en 'n gedeelte van
 Oudekraal, 900 morge. Verder is daar 1 800 skape, 100 bokke, 90
 teelbeeste en 12 perde wat deel was van hulle boedel. Vyf van haar
 kinders leef nog by haar afsterwe.

Hy xx 22.1.1866 Nicolasina (Klasie) Petronella Terblans
FOUCHE⁵ * 25.11.1846⁵ † Rouxville 21.8.1923.⁵

Hendrik Francois Theron DE WET en Margaritha Johanna
NAUDE het die volgende kinders:

g1 Margaretha Johanna DE WET * 5.10.1856

g2 Hester Jacoba DE WET * 29.5.1858

g3 Pieter Jacobus (Ponnie) DE WET⁹ * 22.12.1859^{9,27} ≈ Aliwal-

Noord 22.1.1860⁹ † Potchefstroom 9.7.1919⁹ x Lady Grey 17.1.1881

Maria Magdalena CLOETE * 7.12.1862 † Graaff-Reinet 24.7.1942.

Hulle het die volgende kinders: h1 Susanna Maria, h2
Margaretha Johanna, h3 Hendrik Francois, h4 Maria Magdalena, h5
Jan Cloete, h6 Pieter Jacobus Theron, h7 Cornelius Willem, h8
Johannes Daniel Stephanus, h9 Henry Burton, en h10 Johannes
Koopmans.

Pieter boer op die plaas Waschbank, Dordrecht. Hy word verkies
as lid van Kaap Kolonie se Wetgewende Liggaam vir die Wodehouse
distrik, as lid van die Bondsparty vir die tydperk 1897 tot 1903. Met
die uitbreek van die ABO in 1899, was Pieter bekommerd oor die
feit dat die Vrystaatse Kommando die Kaap Kolonie binnegeval het
onder leiding van kommandant Olivier en die Stormberg distrik
geannekseer met sy aankoms in Aliwal-Noord. Kommandant Olivier
het direk daarna die inwoners van die geannekseerde distrik
opgeroep vir diens.

Hy weier om opgeroep te word en wys ook die rang van
Kommandant van die hand. 'n Tweede afvaardiging onder sy leiding,
nadat die eerste afvaardiging misluk het, probeer hy Kommandant
Olivier oortuig om nie na Dordrecht op te ruk nie. Die poging was
ook 'n mislukking en 'n Vrystaatse Landdros word aangestel te
Dordrecht. Die landdros versoek die Britse inwoners om uit die
distrik te trek. Dordrecht word herower deur Generaal Gatacre op
24 Desember 1899 waarna die Boeremagte die dorp weereens. op
3 Januarie 1900 herower. Die Eerste Minister van die Kaap Kolonie
skryf 'n brief aan Pieter Jacobus waarin hy versoek is om kontak te
maak met President MT Steyn sodat die Rebelle in die Kaapkolonie
gestop kon word, aangesien dit vir die inwoners van die Kaapkolonie
groot gevare ingehou het. Hulle kon selfs die doodstraf opgelê word
en gefusilleer word.

Hierdie brief word deur die Vrystaatse magte onderskep en dit het hom al sy ooredingsvermoë gekos om hulle te oortuig dat hy nie skuldig was aan hoogverraad teenoor die Vrystaatse magte nie. Nadat hy toestemming van die Vrystaatse magte ontvang het in Dordrecht vertrek hy na Bloemfontein en bly vyf dae daar oor terwyl hy in gesprek is met President MT Steyn. Die President oorhandig aan hom 'n brief waarin hy die versekering gee dat die Vrystaatse Republiek nie die rebelle in die steek sou laat nie en dat die Vrystaat hulle as Vrystaatse burgers beskou. Die brief het egter nie gehelp om die rebelle van siening te laat verander nie en het hulle eerder aangemoedig. Hierdie brief sou later deur die Britse magte gebruik word as rede om hom aan te klave van hoogverraad.

Vroeg in Maart 1900 herower Generaal Brabant Labuschagnes Nek van die rebelle. Op 11 Maart 1900 word Aliwal-Noord herower en om twaalfuur middernag op 13 Maart word Jacobus Pieter deur Kolonel Crewe, vergesel deur ses-en-twintig soldate in hegtenis geneem. Kolonel Crewe weier om Jacobus te groet, aangesien hy hom as 'n rebel beskou het. Hiermee het sy dentensie van meer as twee jaar in die tronke van Aliwal-Noord, Queenstown, Grahamstad en Beaufort-Wes geduur. Die tronk regulasies het verskil van dorp tot dorp en was sy behandeling as gevangene afhanklik van die plaaslike Engelse offisier en die landdros. Die vroue wat hom besoek het, het verskeie innoverende maniere gevind om verbode items die tronke in te smokkel vir hom. So het hulle ingelegde vrugte se stroop vervang met whisky, die been van 'n skaapboud gebreek en 'n brief daarin gesit. Hulle het selfs dit reggekry om 'n pyp en tabak in te smokkel. Al sy medegevangenes wou daarna graag 'n trek van die pyp gehad het.

Op 'n stadium het 'n sekere Britse Kaptein hom besoek met die volgende aanbod, dat die Britse owerheid hom 'n kort verhoor sou gee, hom onskuldig bevind en hom £3 000 sou betaal, as hy terug sou gaan na die Wetgewende Vergadering in Kaapstad en Milner se beleid in die Vergadering sou ondersteun. Die versoeking was verseker groot, aangesien sy plaas verwaarloos was en sy verlange na sy vrou en kinders groot was. Nadat hy die aanbod met sy vrou bespreek het, het hy dit van die hand gewys. Hy doen daarna aansoek om parool, wat toe afgekeur is. Die Kaptein wat die aanbod gemaak

het, het later na Jacobus se vrou Maria gegaan om haar te oortuig dat sy, haar en haar man se standpunt moet verander, sy het egter geweier.

Maria het op die stadium begin om aantekeninge te maak van elke gesprek en verklaring wat aan haar en haar man gemaak is, ter voorbereiding van die onafwendbare hoogverraad verhoor van haar man. Jacobus kry advokaat Henry Burton om die verdediging van sy saak waar te neem.

Die saak begin gedurende Mei 1902 en is aangehoor deur Sir John Buchanan en regters Maasdorp en Lange. Hy getuig onder andere dat hy wel simpatie het met die Boeremagte en hul stryd, dat hy verheug is oor die nederlaag van die Britse magte naby Stormberg. Hy was egter baie tevrede met die Kaapse Koloniale regering en dat hy van opinie was dat die Vrystaters 'n fout begaan het toe hulle die Kaapkolonie binne geval het, en daarom het hy die aanbod van die Vrystaatse magte om aan die oorlog deel te neem van die hand gewys. Asook die aanbod van die rang van Kommandant.

Op die dag wat sy vonnis gevel sou word was die hofsaal in Aliwal-Noord stampvol gepak van simpatiseerders van die Britse owerheid elkeen bewapen met 'n kerie; die opdrag onder die groep was dat sou Ponnie ter dood veroordeel word, dat hulle moes juig en dan die vloer van die hofsaal stamp met die keries. Toe die vonnis uitgespreek word en die regter Ponnie onskuldig bevind het die organiseerder van die Britse ondersteuners in die hof uitgeroep: "My God, Ponnie de Wet, die grootste rebel, is 'n vry man!"

Ponnie vernoem dan ook sy jongste seun na Henry Burton uit dankbaarheid vir die Engelsman wat hom gehelp het om hom vrygespreek te kry.

Na die oorlog keer hy terug na sy plaas Waschbank. Hy was geruïneer; sy beeste en ander los eiendom alles gesteel, of gekonfiskeer; die plaashuis erg beskadig en feitlik onherstelbaar. Hy het aanvanklik na die oorlog te Dordrecht gewoon, later in Oos-Londen en Potchefstroom.

Sy vrou, Maria Magdalena (Moetie) Cloete het dwarsdeur die hele ABO 'n dagboek gehou van al die dinge wat hulle as gesin geraak het. Sy vertel realisties van wat alles gebeur het gedurende hierdie spanningsvolle tyd. Die opwinding met die opening in

Oktober 1899 in die Kaapse Parlement; die uitbreek van die ABO kort daarna; en die opportunistiese van sekere mense dat die Boere die oorlog sou wen, veral toe die berig ontvang is dat die Vrystaatse magte Aliwal-Noord bereik het.

Sy skryf uiters emosievol oor die verwoesting wat deur die Britse magte veroorsaak is toe hulle Dordrecht beset het. Daar is by die boerehuise in Dordrecht ingebreek, hul kerkklere aangetrek en as bespotting gebruik, en daarna is dit aan die inwoners van die lokasie gegee.

Sy skryf soos volg oor haar verduideliking oor die brief van die Kaapkolonie se Eerste Minister: “Die Boere het hom bedank omdat hy die brief se doel so mooi verduidelik het en het hom ’n brief gegee wat hom magtig om President Steyn te kan besoek.”

Met haar kinders en voorraad vir haar swaer Frans (gebore uit Ponnies se pa se tweede huwelik) was hulle amper in die slag by Labuschagnes Nek ingetrek en na vele amperse ontmoetings en ontsnappings met die Britse magte, het sy haar man bereik op die plaas Theefontein, Aliwal-Noord.

Nadat haar man deur Kolonel Crewe in hegtenis geneem is wou hy haar groet en sy beskryf die gebeure as volg: “Die vrees van die dood was oor my, maar ek het kwaad geword...ek het toe gesê dat indien my man nie goed genoeg is om gegroet te word, dan is ek ook nie...en plaas my hand toe agter my rug.” Sy wou ook nie die soldate, almal inwoners van die Kaapkolonie, toelaat in haar huis nie en het aan hulle koffie bedien deur een van die huis se vensters.

g4 Hendrina (Hennie) Francina DE WET * 16.5.1861^{9,27} ≈ Aliwal-Noord 30.6.1861⁹ x Sarel Jakobus STEYN.

g5 Johannes Daniel DE WET * 2.3.1863⁹ ≈ Lady Grey 3.5.1863⁹

g6 Johanna Ethresia DE WET * 10.2.1865 † 30.9.1928

f9 Magdalena Petronella DE WET¹ * Buffelsvlei, Aliwal-Noord 11.3.1836,^{5,14,31} ≈ 12.5.1836⁵ † Windpoort Rouxville 6.8.1910^{5,31}
x Burgersdorp ca 1855 Barend Isaak VORSTER * Graaff-Reinet 15.4.1834^{14,32} † Rouxville 25.11.1920,¹⁴ seun van Barend Isaak Vorster en Martha Sophia Van der Merwe.

Magdalena en Barend onderteken 'n testament op 10 Julie 1908 in Rouxville,³¹ terwyl hulle woon op Windpoort. As getuies teken CS Cornuway (?) en LM Engelbrecht. Ten tye van haar dood besit hulle die volgende eiendom: Windpoort nommer 41, Streepfontein nommer 325, beide in Rouxville, en 'n onverdeelde halwe aandeel van Lot 3 en 4 van die verdeling van gedeelte F,G en H van erf nommer 40, Rouxville. Barend is 'n tweede keer getroud met Elsie Sophia VAN DEN BERG, die weduwee van Petrus Gerhardus BOTHMA.

f10 NN DE WET * 21.2.1839⁶ † 28.2.1839⁶

f11 Jacobus Stephanus (Kotie) DE WET^{1,5} * Aliwal-Noord

11.11.1840⁵ † 17.7.1915, boer op Vaalkop, Aliwal-Noord, x Aliwal-

Noord 10.4.1860⁵ Elsie Sophie Johanna VAN AARDT¹ * Aliwal-

Noord 14.6.1841⁵ † Aliwal-Noord 21.5.1860⁵ xx Aliwal-Noord

10.4.1864 Elizabet Susanna VAN AARDT¹ * Aliwal-Noord

11.3.1847⁵ † Aliwal-Noord 7.10.1873⁵ (dogter van Hendrik Francois van Aardt en Margaretha Aletta Wessels) xxx Aliwal-Noord

11.11.1874 Johanna Maria WEPENER * Zastron 19.1.1840

† Dordrecht 16.8.1880,⁵ dogter van Lourens Wepener en NN,

xxxx 25.11.1885 Maria Petronella STRYDOM * Aliwal-Noord,

dogter van Adriaan Johannes Strydom en Maria Petronella van Aswegen.

f12 David Nicolaas DE WET^{1,15} * Aliwal-Noord 28.7.1842³³

† Aliwal-Noord 29.8.1928³³ Ω Buffelsvlei, Aliwal-Noord x Aliwal-

Noord Mary Anne BURNETT * Swellendam 1.8.1843

≈ Swellendam 2.10.1843 † Buffelsvlei, Aliwal-Noord 25.6.1915,³⁴

dogter van John BURNETT en Mary BLANCPED.

Mary Anne BURNETT se broer, John Burnett, het later die offisier van die Kaapse Koloniale regering in Aliwal-Noord geword. Gedurende die ABO het die De Wet broers almal simpatie gehad met die Boeremagte en baie van hulle het as rebelle dan ook geveg. Dit het tot direkte konflik tussen die De Wets en John gelei.

David het 'n intense belangstelling gehad in die publieke lewe en

is verkies tot die Kaapse parlement van 1884 tot 1888 en weer van 1894 tot 1898. Hy het ook gedien op die plaaslike dorpsraad en distriksraad.

David en sy broer Koos (Jacobus Stephanus) was goeie vriende met ene Henry Bergman, 'n Joodse sakeman van Aliwal-Noord. Henry het finansiële probleme teëgekóm en het toe uiteindelik selfmoord gepleeg gedurende 1863. Op die stadium was daar so 'n stigma oor selfmoord met die gevolg dat geen van die kerke hom wou laat begrawe nie. David en Koos het toe aan sy weduwee die aanbod gemaak dat sy hom in hul familiebegraafplaas op Buffelsvlei kan kom begrawe. Hulle twee het dan ook self die begrafnisdiens gelei. Hierdie weldaad van die twee broers het ook nie ongesiens by die Joodse gemeenskap in Aliwal-Noord verby gegaan nie. Toe die De Wet familie in 1923 self in finansiële probleme beland het, het 'n prominente inwoner van Aliwal-Noord, ene Samial Becker, 'n Jood, gehoor van die De Wets se probleme en nadat hy met die Joodse gemeenskap gekonsulteer het, is die skuld van die De Wets wat probleme gehad het, afgeskryf.

David is toegesluit gedurende die ABO. Hy was een van die leiersgroep wat die rebellie op Lady Grey begin het; met burgemeester Smuts en nog 'n paar van sy familie, het hulle Kommandant Olivier en sy kommando uit die Vrystaat, genooi om die dorp te beset. Na die oorlog is hy verhoor en as gevolg van sy gevorderde ouderdom word hy slegs gevonnissen tot 'n boete van £500. Toe hy tuis kom was alles egter uiters verwaarloos of verwoes wat beteken het dat hy van vooraf moes begin. Sy wrewel teenoor die Engelse was egter so groot dat van ná die ABO en sy verhoor daar geen Engels ooit weer in sy huis gepraat was nie.

Met die uitbreek van die Eerste Wêreldoorlog het sy seun David Nicolaas junior, wat 'n offisier in die Uniemagte was, hom gevra wat hom nou te doen staan. David se advies aan sy seun was dat, ten spyte van die wrewel en bitterheid tussen die Engelse en die Boere, hy getrou aan sy regering moes bly.

Hy onderteken 'n testament op 27 Maart 1916 in Aliwal-Noord, Oos-Kaap,³³ dit word opgestel en onderteken terwyl hy nog boer op die plaas Buffelsvlei. Hy bemaak 'n bedrag van £250 aan sy dogter Katharina Helena Thurston en die restant van sy boedel moes gelyk

verdeel word tussen sy kinders gebore uit sy huwelik met Mary Anne de Wet (Burnett). As eksekuteur benoem hy sy seun David Nicolaas de Wet van Buffelsvlei.

Verwysings

- 1 Chris de Wet. Gedcom Chris de Wet
- 2 Genforum. E-pos aan GenForum – Afrikaanse Genealogie lys
- 3 CC de Villiers, bygewerk en geredigeer deur C Pama, Genealogieë van Ou SA Families: Vol II N-Z. AA Balkema, Kaapstad, Amsterdam, 1966
- 4 *Familia*. Verskeie uitgawes
- 5 HC (Henk) de Wet. MEDI: Book
- 6 FJ du Plooy. Aliwal-Noord eenhonderd jaar
- 7 JA Heese en RTJ Lombard. SA Geslagsregisters Vol 4: J-K. RGN Pretoria 1992
- 8 LDS. (Film naslane) deur Catharina Helena de Wet
- 9 Nageslag van Jacobus de Wet. Saamgestel deur LG Rinken
- 10 Niel Botha. Huweliksregisters, Vrystaat
- 11 JA Heese en RTJ Lombard. SA Geslagsregisters Vol 7: O-Ph GISA Stellenbosch 2002
- 12 JA Heese en RTJ Lombard. SA Geslagsregisters Vol 1: A-C RGN Pretoria 1986
- 13 Redakteur: LCP Endemann (Direkteur: GISA). SA Geslagregisters Vol 9: Ra-Ron. US Drukkery, Stellenbosch
- 14 Ian Vorster, John Vorster. Vorster webwerf <http://www.vorster.net>
- 15 Henk de Wet
- 16 KAB MOOC 6/9/30.6216
- 17 KAB MOOC 6/9/70.3130
- 18 KAB MOOC 6/9/142.8957
- 19 KAB MOOC 6/9/272.1873
- 20 KAB MOOC 13/1/594.119
- 21 KAB MOOC 6/9/364.1280
- 22 KAB MOOC 6/9/679.3179
- 23 KAB MOOC 6/9/348.56
- 24 VAB W383
- 25 VAB J127
- 26 KAB MOOC 6/9/414.4005
- 27 KAB MOOC 6/9/307.1750
- 28 KAB MOOC 6/9/113.2125
- 29 MOOC 13/1/217.33
- 30 KAB MOOC 7/1/282.80
- 31 VAB V1829
- 32 KAB MOOC 6/9/142.8957
- 33 KAB MOOC 6/9/3399.19994
- 34 KAB MOOC 6/9/793.1983

* * *

Heraldry

The writer is indebted to Hein du Toit, Retired Member and Chairman of the South African Heraldry Council for pointing out several inaccuracies in the original draft of this article, and also for suggesting other items that needed adding.

Peter SMITS FRAS – *petcon@global.co.za*

PART I: Historical Background

THE TERM ‘Armory’ is sometimes used for the science of the rules and the laws that govern the use, display, meaning and knowledge of the pictured signs and emblems appertaining to shield, helmet, or banner. “Heraldry”, on the other hand has a wider meaning, for it comprises everything within the duties of a herald, including the regulation of ceremonials and matters of lineage, which are not armory.

Genealogists usually are meticulous people, making sure they have as many details about persons and their families as it is possible to obtain; making sure, as they say in English, that the i’s are dotted and the t’s properly crossed. From many documents examined it also appears that many of them are also intrigued by the Coats-of-Arms often apparently associated with the name. However, judging by the

names given to the Coats-of-Arms, it is obvious that the researchers have not given as much attention or understanding to what they are or signify. Thus it was considered that a brief primer on the subject might not come amiss.

Heraldry deals with the insignia and symbols representing a realm, a dynastic family, a person, city or town, or a corporation. These insignia are displayed on a Coat-of-Arms – sometimes also called Armorial Bearings or Armorial Achievement (like the example illustrated here).

But before going further, let us consider the history and developments that led to heraldry. It only came into being about 1125 CE (originally AD); that is in the middle of the

Middle Ages, blooming particularly among the Knights. Before that time we know that the Assyrian, Hebrew, Greek and Roman legions each had a standard – basically a staff with, on top, a carving such as the Hebrew ‘Lion of Judea’ and the Roman ‘eagle’. This custom continued for most armies until the Middle Ages. It is known too that many of the German warriors had ‘coloured shields’, very often with some markings. The helmets, also, sometimes carried adornments, such as bright feathers. (See the Asterix books). Although heraldic in form these are not armorial.

When the Spanish were driven from the Low Countries the United Netherlands became a Republic and the Prince of Orange, who later was crowned King William III of England and Scotland, became head of State. Several members of the Nobility also did service as Governors in overseas possessions, for example Pasque de Chavonnes and von Plettenberg. However, there was also a strong Merchant presence, as was found in the well-known and powerful Chamber of XVII, the Governors of the VOC. Jan van Riebeeck came from these ranks. All citizens of the State, who wished to, were entitled to adopted Coats-of-Arms and Seals.

Although the early Portuguese Navigators displayed arms on their ‘padraos’ (boundary markers) it was not until the time of the Dutch occupation of the Cape that heraldic arms were first displayed in South Africa. And many officials used them. Many examples can also be found on gravestones and the so-called ‘rou-borde’ (hatchments¹ or mourning boards) hung in churches when the family head died, and on the numerous seals on documents in the Archives. Arms also appeared on the territory’s boundary markers. Arms designed like large seals were presented to Cape Town and the Drostdys (magistrates’ residences or offices) of Stellenbosch, Tulbagh, Graaff-Reinet and others.

Feudalism

Karl the Great (742-814 CE), King of the Franks, united the several warring Germanic tribes, living in the region of the Rhine, and by conquest, built up an empire of much of the heartland of western Europe (and other regions). He settled in Aix-la-Chapelle, and was crowned Emperor Charlemagne by the Pope on Christmas day 800 CE.

Although still keeping watchful eye over all of his domains, he partitioned the land among the various chieftains, princes and others, in return for which, according to the land they held, they accepted a liability of military service for themselves and so many followers. These landowners, in turn, while providing protection, sub-let the land on terms advantageous to themselves, but nevertheless requiring from these tenants the same military service that the Emperor had exacted from them, proportionate with the extent of the sub-let lands.

Following the death of Charlemagne (ca 742-814 CE), for various reasons, the Emperor's subjects had few sentiments of loyalty and affection for his reigning followers, of whom they saw and knew very little. Such loyalty as they had was for their own local lords, the local nobility, who were the great landowners of the empire. Thus from the ninth Century onwards, the chief functions of government came to be performed more and more by these landowners, who in most cases had been the emperor's officials. European society entered upon the stage of Feudalism.² Towards the end of the eleventh Century the Normans transplanted feudalism into England.

The Crusades which began in 1095 with the purpose of freeing the Holy Land from the Moslems, ended when the last of the crusaders were killed or driven out in 1291. The indirect result of the Crusades was the undermining of Feudalism. Thousands of nobles had sold or mortgaged their lands to finance their expeditions, while many of the lower classes followed suit in the desire to free themselves from poverty and oppression.

As a very large portion of these crusaders perished, their lands and powers reverted to the crown. However, those who did return carried with them an appreciation of the elegance and learning of the East. This in turn introduced much social and intellectual upliftment in Europe and in due course led to the Renaissance with all its ramifications.

The feudal system played a big role in the creation of heraldry. Few leaders could read or write, this being done for them by scribes. Documents prepared for them were then marked by them with a seal, symbol or mark. These signs were often displayed on their pennants, horse blankets and shields. Sometime during this period or the

crusades sleeveless cloth coats were introduced to cover the body and leg armour to help protect the wearer from the Sun and rain. These, too, were decorated with the landlord's marks. Hence the term: Coat-of-Arms.

However, these symbols were generally indistinguishable from a distance or in a battle, so coats, blankets, pennants and shields of colour were introduced. Still later, numerous other markings were added, but more of this later. The colours and markings had to be clear so that they could be recognised from afar and in battle.

With the arrival of the calmer days of the Renaissance, although the battle shield remained in general use, several other shields were also introduced and all sorts of innovations made their appearance on some Arms displayed or issued by some Continental authorities. This led to some very elaborate arms with many quarterings, divisions, and overlays.

By the beginning of the thirteenth Century the forms and use of heraldry were already in precise format, and by 1250 CE the heraldic vocabulary had already been set, with its French-English characteristics in the UK.

Heralds, besides their duties as King's Messengers, organised ceremonies and tournaments, and in the military sense, arranged the order of those present on the battlefield, and recorded what losses each side had. See, for example, Shakespeare's Henry V, Act IV, Scene 7, the duties of the French and English heralds at the battle of Agincourt.

In England in 1415 CE the post of Garter King of Arms was created as head of all English heralds, and in 1484 CE Richard III established the College of Arms by Charter by 'with a great house, there to keep their records and have therein their studies and learnings'. All of this was placed under the Earl Marshall, who traditionally, since 1672 CE, has been the Duke of Norfolk.

Heraldry in Britain developed a rather different character and was reserved for 'nobility and gentlemen' only. It originally expressly forbade others, such as merchants, craftsmen, and other such ranks from having arms. When a person is knighted or raised to the peerage he is, at the same time, awarded Heraldic Arms. His heir will then inherit these arms. Other male children may use these arms

provided they carry a mark of cadence (sometimes called ‘brisures’). Use of Arms by females is rather more complicated.

When the British took over the Cape in 1806 CE, heraldry in this country fell under their control and influence. Remnants of Dutch influence were to be seen only in the badges of old Drostdys and in the Boer Republics. Any heraldic requirements had to be referred to the ‘Garter King of Arms’ of the ‘College of Arms’ in England, responsible direct to the Crown and not to the Government. Even some existing arms, for example those of Cape Town, which came from Jan van Riebeeck, were ‘improved’.

Because of the long, drawn-out transactions required to obtain approval of all South African State Emblems by the British College of Arms, an investigating committee recommended in 1956 that South Africa should have its own Bureau of Heraldry, and this was accordingly established. In an article,³ by the second State Herald, Fred Bronwell wrote ‘South Africa, with its diverse population does not consider itself bound to any particular tradition and as such the Bureau has been able to draw on what is best from any source, while at the same time blending both traditions and indigenous elements into a distinctive South African heraldic style’.

Heraldry as practiced and controlled in South Africa today is best described in the long title of Heraldry Act 18 of 1962, as amended, which reads as follows:

To make provision for the establishment of a bureau of heraldry, a heraldry committee and a heraldry council; for the registration and protection of coats of arms, badges, and other emblems, names and uniforms; and for other matters incidental thereto.

Some important definitions in the Act are:

Badge means any object or figure, being a symbolic representation, but not displayed on a shield, used for official or municipal purposes or by any association, institution or person as a mark of recognition or as a distinguishing token;

Coat-of-Arms means any object or figure, being a symbolic representation displayed in colours on a shield in conformity with the principles and rules of heraldry, with or without a

crown, helmet, crest, mantling, supporters, motto or other accessories;

Other emblems means any flag, pennant, gonfalon, decoration, medal, seal, insignia of rank, any office or order or other kindred symbolic representation, but does not include a coat of arms or badge. (Note: a ‘gonfalon’ is a banner suspended from a crosspiece).

The Bureau has developed a most acceptable Afrikaans Terminology. It is based to a certain extent on the Nederland’s terminology but with certain changes, for example ‘blou’ (blue) in place of ‘azure’. However, the long-used English terminology is used in English-worded documents, such as Certificates made out in English.

PART II: The Technicalities.

The Coat-of-Arms

The basic Coat-of-Arms consists of a shield, helmet, crest, mantle (the leaf-like cloak), and wreath. Sometimes a motto is added. Let us briefly consider each in turn:

The Shield – The surface, known as the field, is coloured with one or more colours, known as tinctures. These are limited to:

Red called *gules*, (A rooi)

Blue called *azure*, (A blou)

Green called *vert*, (A groen)

Black called *sable*, (A swart)

...and very occasionally

Purple called *purpure*, (A pers)

...or the two metals, gold called *or*, and silver called *argent*, (A goud en silwer) are often used, and only very occasionally the furs *ermine* (A hermelyn) – white stoat with black tails – and *vair* – alternative blue and white squirrel skins (blou en wit eekhorning velle).

The names ‘gules’ and ‘azure’ come from Persian, and Arabic respectively; the others from French and Latin.

Because it tarnishes silver is always depicted on pictured designs and displays.

Advice to hand states that other colours (tinctures) may be permitted by the Bureau of Heraldry in South Africa.

One of the basic rules in armoury is that colour must not be placed on colour, nor metal on metal. Furs may be placed on any metal or colour as may any charge termed 'proper', that is, in its natural colour.

The simplest designs have a *field* of one colour (metal or tincture), to which has been added a device(s) called *ordinaries*, such as horizontal, vertical or diagonal bars, crosses and *chevrons*; or *sub-ordinaries* such as the *lozenge*, *roundel*, and *pairlie*, of which there are a considerable number. These will be in the second or another tincture. Most of the above have their own special names, thus a horizontal bar is called a *fess*, whereas a vertical bar is a *pale*.

Where two or more colours are used on a field, lines of division, of which there are several, separate the various colours. Thus a vertical division is *per pale*, a horizontal division *per fess*, and a diagonal division *per bend*.

Lines of division may be varied or *differenced*, for example *embattled* or *wavy* or *dancette*. There are several forms.

On top of the various coloured divisions are placed the *charges*; that is, the symbols of the person. These are shown either naturally or in artistic form, in one of the *tinctures*, or in their natural colours; that is, *proper*. They are classified into the following groups:

Divine and Human Beings, or parts of them, for example head, arm, hand or foot, and even the female breast.

Beasts, which includes all species of animal, both wild and domestic, often with exaggerated features. All may be depicted in various stances.

Birds, wings and feathers, also often with exaggerated features.

Of particular interest is the Martlet, which has no legs. This was based on an old perception that swifts had no legs.

Fish, which includes all sea life – dolphins, whales, crabs and shells.

Reptiles and Amphibians.

Insects.

Monsters, which are generally mythological and imaginary beings and creatures. Also included is the giraffe, which they

called a *Camelopardalis*, believing it to be a cross between a camel and a leopard.

Celestial objects, the Sun, Moon, Stars and including clouds. The Sun is normally depicted with a human face and alternating straight and wavy rays extending from the edge. The Moon is generally depicted as a crescent. Stars may have six or eight rays and are termed *Mullets*.

Trees and Plants.

Flowers and Fruit.

Inanimate objects, including castles, ships, locomotives. The list is limitless.

Often the object is a canting, or punning of the person's name, for example a broken lance for the name Breakspear.

The Helmet – In South Africa, except where the Heraldic Coat-of-Arms is being based on a hereditary European award, the German tilting helmet is generally used in a new Coat-of-Arms, but other forms are permitted. In English heraldry specific forms of helmet are generally reserved for various ranks of nobility.

The chapeau, an ermine-lined crimson-coloured cap, like a loose beret, is worn by Scots feudal barons. British Peers wear theirs inside their coronets. The chapeau is not usually seen in South African heraldry, except by hereditary bearers, for example the Barbers and the Greatheads.

Clerical Hats and Tassels may be displayed by lesser clergy, whereas Bishops and Abbots display the bishop's Mitre.

There is no helmet in the arms of women, for example heiresses.

The Crest – This is a device displayed on top of the helmet. It is very often similar to the main charge on the shield, but may be different. They are chosen from the same variety of creatures and objects as the charges used on the field. They were originally made from boiled leather or timber.

The Mantle – This started out as the *lambrequin*, a piece of silk cloth put over the helmet to protect it from the hot Sun. Later it was lengthened to become the Mantle. As the wind often shredded this it

was often cut into strips. This also prevented viewers from easily recognising sword and spear cuts. In drawings of the arms, artistic licence is used to show the strips as ribbons or they are given their leaf-like form.

The silk mantle is made in the owner's two main colours, one on the inside and the other on the outside.

The Wreath – As there was no means of attaching the mantle to the helmet, a wreath was twisted from material, generally silk cord, generally in the two basic colours, forming a ring around the top of the helmet (compare the leopard tail worn by African chiefs). It is normal practice everywhere for the wreath to display six twists, ie three in each colour. This also forms a convenient base for the crest.

High-ranking British nobility replace the wreath with a crown or coronet of some sort, while naval personnel use a naval crown. Castles can be found on the arms of several cities, for example Cape Town.

The Motto – The addition of a motto is a recent practice and is not an essential item. It may be added by the bearer of the arms, if and as desired, and is displayed on a scroll of the colours. It may, however, also be added to the records and shown on the Grant (Certificate of award). Its position is not specified, although it is usually placed below the shield. Generally there is no limitation on the language used, but Latin has been the most favoured.

Supporters – Sometimes called bearers, they are a kind of display stand, used to hold the shield upright, or in any desired position. Whereas it is usual to have two, one on either side, there are several instances where only one is used. They arose originally from the shaped brackets used to support a heraldic shield on a building, gate pillar and so on.

Generally the supporters are living creatures. (In French heraldry when human beings are being used they are referred to as *tenants* from the Latin *tenere*, to hold.) However, other creatures and even flora and inanimate objects have been used. Their use is generally confined to Royalty, Peers and State Presidents, Provinces and

Cities, although some older European feudal owners' arms have them. They are not part of the official award.

The *compartment* is the base(s) on which the supporters themselves rest, but is occasionally the Motto Scroll. The design is at the discretion of the Heraldic Artist.

This is by no means a complete description of Heraldry, and anyone wanting to know more should consult the several books on the subject, or refer to the Bureau Heraldry.

Finally it must be pointed out that in the case of a person a Coat-of-Arms (Heraldic Award) is purely a personal belonging. It is granted or awarded to a person, NOT a family. As such only that person may use it. Other people with the same surname may not use or display them. Anyone else wanting a Coat-of Arms must apply to the Bureau of Heraldry. On a holder's death the arms pass to his male heir. Other members of a family wanting to display arms may only use an amended version, marked clearly by some device of difference.

Bibliography

- Heraldiek in Suid-Afrika*, C Pama, 1956, AA Balkema
Complete Guide to Heraldry, AC Fox-Davies & G Johnston, 1909, Reprinted with
 Revisions by Dr CAH Franklyn 1949, 1950, 1951, T Nelson
Simple Heraldry, Iain Moncereiff & Don Pottinger, 1953, T Nelson
Heraldry, AE Priestly & B H Robinson, 1974, Ladybird
Webster's New World Encyclopaedia, Ninth Edition 1990, Prentice Hall
World History, H Webster, 1925, Heath
Readers Digest Universal Dictionary, Readers Digest
A History of the English-Speaking Peoples, Winston S Churchill, Cassell

References

- 1 These were usually diamond-shaped boards bearing the Coats-of-Arms, which were hung in church when a person, who was a member, died. Many of these may still be seen on the walls of, for example, the DRC Groote Kerk, Cape Town
- 2 From Medieval Latin *feudum* meaning a 'feud', ie an estate of French 'fie(f)' and English 'fee' (an inherited or inheritable estate in land – from which is derived 'field')
- 3 *Optima* Vol 32, No 4 1984

Die Langpad na die Grootstad II

Die tweede van 'n reeks artikels oor die gebruik van pikturale bronne deur genealoë. Deel I het in *Familia* 42 (2) 2006 verskyn.

Dr Celestine PRETORIUS – celestin@mweb.co.za

Die eerste De Clercq's in die suidhoek van Afrika¹

INLIGTING OOR die voorgeslagte van die De Clercq's in Suid-Afrika is in amptelike dokumente en publikasies te vinde, maar reisigers wat die suidhoek van Afrika besoek het tydens die koms en verblyf van die eerste De Clercq's aan die Kaap, het sowel pikturale as geskrewe getuienis van wat hulle gesien en beleef het, nagelaat. So was daar aan die einde van die sewentiende eeu en in die vroeë jare van die agtiende eeu verskeie besoekers aan die Kaap, soos ds Valentyn wat die Kaap in 1685, 1695, 1705 en 1714 besoek het en 'n lywige beskrywing met gravures gepubliseer het. Die bekende Peter Kolbe was aan die Kaap van 1705 tot 1713 en het sowel 'n verslag as prente van die Kaap nagelaat. Kaptein Abraham Bogaert was juis in die tyd van die stryd van die Kaapse burgers teen goewerneur Willem Adriaan van der Stel aan die Kaap, terwyl die kunstenaar EV Stade in 1710 'n kort besoek aan die Kaap gebring het. Ses kunswerke wat hy tydens sy besoek daar gemaak het, is in 1950 in die Nederlandsche Topografische Dienst in Delft in Nederland, ontdek.²

Die doel van dié studie is om te bepaal watter inligting – veral uit

Die "Colonie van Stellenbos," 'n tekening deur EV Stade, gedateer 15 Februarie 1710³

tekeninge, kaarte en gravures – besoekers aan die Kaap nagelaat het in die jare toe die eerste De Clercq hulle in die suidhoek van Afrika gevestig het.

Ons weet dat Guillaume du Toit in 1686 uit Nederland na die Kaap vertrek het, waar 'n plaas aan hom toegeken is digby die dorpie Stellenbosch en dat Sara de Clercq en haar kinders hulle in 1688 daar by hom aangesluit het. Vir die nuwe aankomelinge uit Nederland moes die afgesonderdheid en hoë berge vreemd en skrikwekkend gewees het. Die enigste vervoer was te perd of met die ossewa en die meeste paaie was feitlik onbegaanbaar. Adam Tas het in 1706 in sy dagboek oor die “droevige” paaie gekla en geskryf dat hy nog nooit “hollebolliger weë” teengekom het nie.⁴

'n Gravure van 'n leeuaanval uit die reisbeskrywing van ds Valentyn⁵

Gedeelte van 'n akwarel deur die kunstenaar Johannes Schumacher uit die jaar 1776. Die plaas *Aan 't Pad* is sigbaar aan die voet van die berge naby Stellenbosch⁷

Die wilde diere en inheemse bewoners aan die Kaap moes vir die nuwe intrekkers vreesaanjaend gewees het. Roofdiere soos leus en luiperds was so volop dat die owerheid 'n beloning uitgelooft het vir diegene wat hulle dood-gemaak het. Guillaume het self op sy plaas twee leus doodgeskiet. Ds Valentyn het tydens sy besoek aan Stellenbosch in 1705 vertel hoe hy gesien het dat olifante 'n

huis naby die dorp heeltemal verwoes het.⁶

Aan 't Pad (tans Cloetesdal) was binne loopafstand van die dorp Stellenbosch. Op die voorgrond van die skildery is die plaas *Nooitgedacht* met sy bruggie oor die Plankenbrugrivier. Guillaume du Toit en sy gesin het tot met sy dood in 1710 op *Aan 't Pad* gewoon. Die skildery is dus ses-en-sestig jaar na sy dood gemaak.

Peter Kolbe se uitbeelding van die bewerking van landerye aan die Kaap⁸

Die meeste Hugenote was met hulle aankoms in die Kaap brandarm. Hulle moes – soos goewerneur Simon van der Stel dit so treffend gestel het – die ongerepte aarde bewerk, “zijnde deselve mogelijk van de schepping der werelt noijt bearbeijd of beroerd geweest.”⁹

Die eerste jare moes dit bitter moeilik gewees het om 'n bestaan te maak. Arbeid was skaars en min boere kon slawe bekostig of van Khoiwerkers gebruik maak.

Moontlik het Guillaume en Sara se plaas mettertyd min of meer soos hierdie een in Drakenstein gelyk wat Stade in 1710 geskets het.

Daar is 'n woonhuis, buitegeboue of skure, twee dorsvloere en 'n hooimied en bewerkte landerye of wingerde. Volgens die opgawes wat die burgers in 1692 en 1700

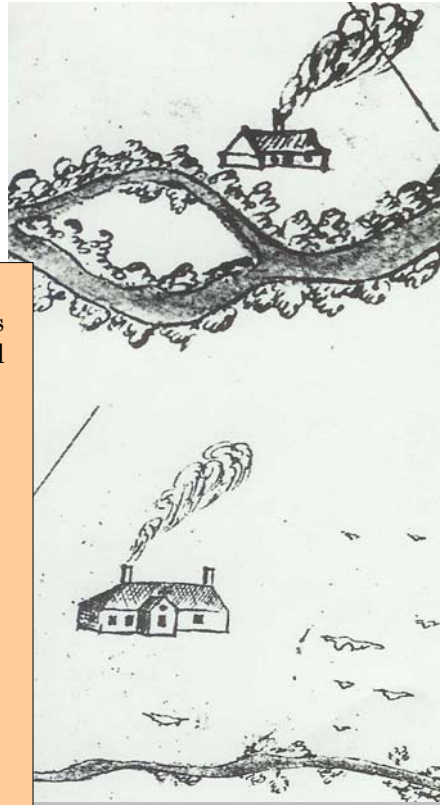

'n Plaas teen die hange van Paarlberg, 'n tekening deur Stade (1710)¹⁰

volgens wet by die owerheid ingedien het, het Guillaume en Sara du Toit stadig maar seker vooruitgeboer. Teen 1700 het Du Toit reeds 14 000 wingerdstokke besit.¹¹ Teenspoed het egter nie uitgebly nie.

Tydens 'n geweldige storm in Desember 1705 is 'n derde van die oes in die omgewing vernietig en het baie van Guillaume se graangerwe in die vloed weggespoel.¹²

Danksy die sketsies van Johannes Mulder, Stellenbosch se eerste landdros en landmeter, kan 'n mens naasteby 'n voorstelling vorm van hoe die Du Toits se eerste huisie op *Aan 't Pad* moes gelyk het. Die vroegste huisies was langwerpig met drie tot vyf vertrekke en riet- of strooidakke. Sommige huisie het reeds met 'n agtervleuel vir die kombuis gespog. Gewels was daar nog nie, maar wel wolwedakente. Die vensters was sonder ruite en het

Meubels:

'n Ledikant met behangsel van sits (bedrukte katoen uit Indië), 'n peul (lang kussing), vier kussings en twee komberse, 'n rottangstoel, 5 stoele en 2 tafeltjies, 'n bankie met 'n wateremmer, 'n kis met 5 lakens, 10 slope en 10 servette.

Kombuisware:

6 porseleinborde en 3 groot porseleinbakke, 6 tinborde, 4 tinbakke, 'n tin kandelaar, 'n hout botterbak en wateremmer.

Persoonlike besittings:

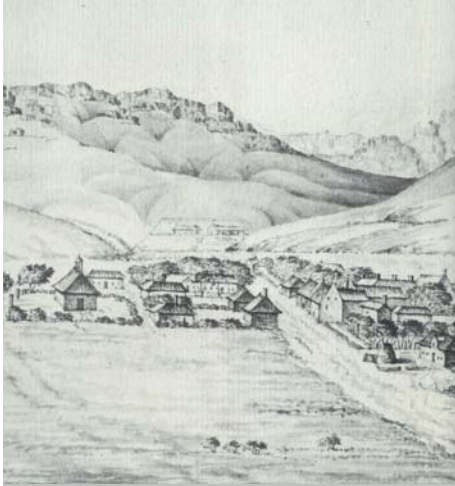
'n Sambreel, 'n kissie met geld en dokumente, silwer broeksknope, 2 ringe, 4 sy- en 4 katoen "neusdoeke", 'n paar liedereboekies.

Tekeninge op grondbriewe van Stellenbosse plase uit die laat sewentiende eeu¹³

Inventaris van Sara se besittings wat volgens wet na haar dood opgestel is¹⁴

soliede buiteluike gehad. In so 'n huisie is Sara en Guillaume du Toit se drie dogters gebore.

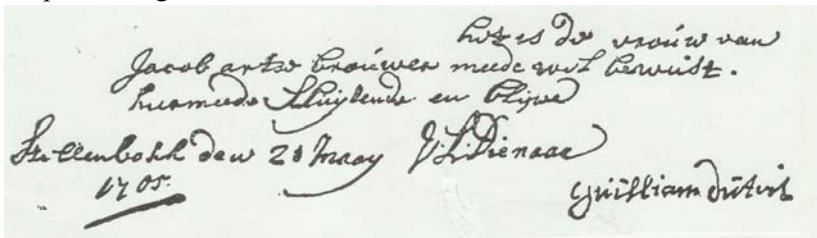
Die inventaris is op 9 April 1714 deur die sekretaris van die Dros-dy, Jan Mahieu, opgestel in Sara se huis “in die opgaande Stellenbosch Straat”. Hieruit kom ’n mens heelwat van haar daaglikse lewe te wete.

Die dorp Stellenbosch soos Stede dit in 1710 gesien het¹⁵

Toe Stede dié tekening op 15 Februarie 1710 gemaak het, was Stellenbosch nog ’n baie klein dorpie en het bestaan uit ’n dosyn of wat woonhuise, die drosdy en die kerk met die begraaf-plaas rondom. Sommige van die huise bestaan van-dag nog, soos Schreuder-huis regs agter die kerkie, wat tans deel van die Stellenbosch Museum is. Die opvallendste straat is die breë, effens geboë pad – dit is die wapad van die Kaap af wat vandag Dorpstraat is. Die huise is naby mekaar en vlak teen die straat. As dit nie vir die berge was nie, kon die dorpie net sowel in Nederland

gestaan het. ’n Groot brand het op 17 Desember 1710 ’n deel van die dorp vernietig.¹⁶

Die brief is gedateer 21 Mei 1705 en onderteken deur

Die handskrif van Guillaume du Toit¹⁷

Guillaume du Toit. Hy berig hierin oor die verkoop van ’n aantal skape. Dit is geskryf terwyl hy heemraad van Stellenbosch was.

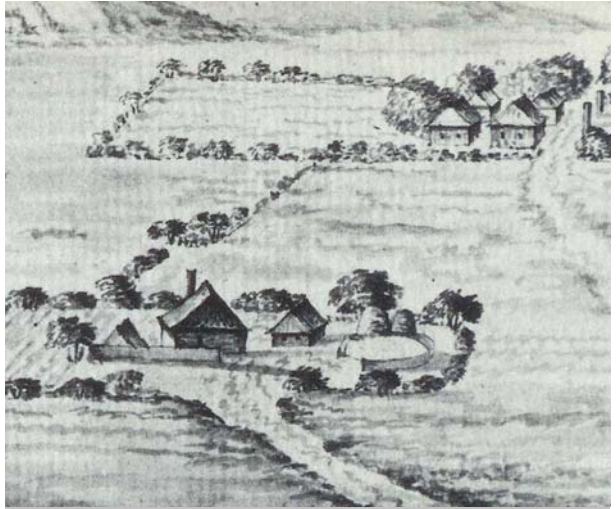
Guillaume du Toit en Adam Tas het goed bevriend geraak in die tyd toe hulle in die stryd teen goewerneur WA van der Stel gewikkel

was en Guillaume word dikwels in Tas se dagboek vermeld. Tas skryf ondermeer hoe die goewerneur aan Du Toit gevra het waarom hy die beswaarskrif teen hom onderteken het en dat Du Toit geantwoord het dat hy dit uit liefde vir die gemeenskap gedoen het. Tas skryf: “Du Toit heeft hier getoont dat hij een eerlijk man is, en ’t was te wenschen datter wat veel sulke patriotten waaren.”¹⁸ Dit blyk dat Guillaume du Toit alom gerespekteerd en ’n man van onkreukbare karakter was.

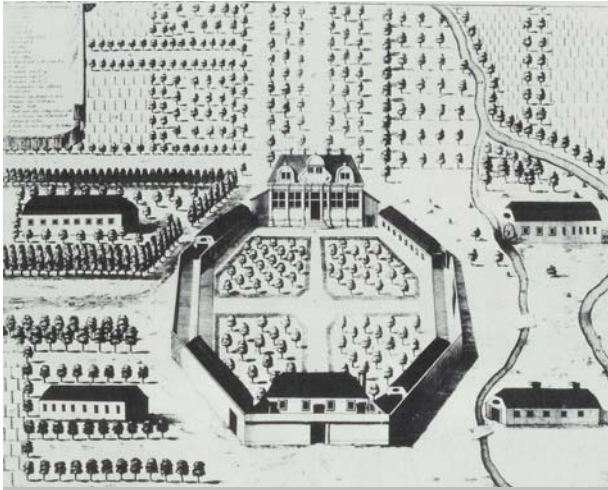
Die kerkie was maar klein – sowat sewe by twaalf meter en die kloktorinkie is op versoek van goewerneur Simon van der Stel bygevoeg. Guillaume en Sara du Toit was waarskynlik gereelde besoekers in die kerk, want dit blyk uit die dagboek van Adam Tas dat Guillaume een van die twee ouderlinge van die gemeente was.²⁰

Aangesien Du Toit heemraad was, sou hy en Sara spesiale sitplekke in die kerk gehad het, hoewel mans en vrouens apart gesit het. In daardie jare was sitplekke in die kerk ’n statussimbool.

Die goewerneur het op Vergelegen ’n modelplaas geskep met ’n herehuis vir hom en sy gesin, huis-vesting vir die slawe, ’n wynkelder, koeistal, perdestalle, ’n koring-meul en smidswinkel. Hy het eike- en kanfer-bome geplant en soveel graan, vrugte, wyn en groente geproduseer dat die vry-burgers begin voel het dat hulle bestaan as boere bedreig word. Die gevolg was ’n agitاسie deur die boere, wat uiteindelik in 1708 tot Van der Stel se herroeping na Nederland gelei het. Ook

Die eerste kerk op Stellenbosch¹⁹

Goewerneur Willem Adriaan van der Stel se spogplaas Vergelegen in die Hottentotshollandvallei²¹

Guillaume en Sara du Toit is intens deur dié gebeure geraak, want Guillaume was een van die leiers van die protes-beweging deur die boere. Adam Tas wat die siel van die verset-beweging was, beskryf die hele stryd in sy dagboek tot op 27 Februarie 1706 toe hy in hegtenis geneem en in die

Kasteel opgesluit is.

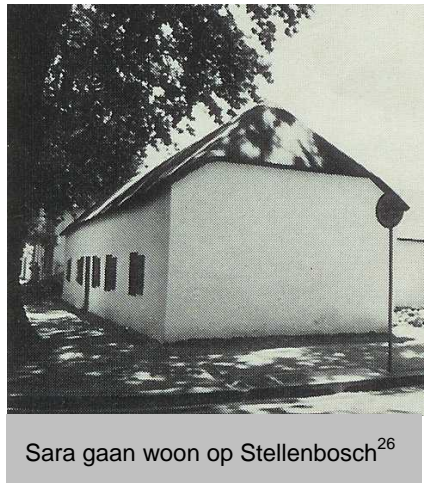
Stade se tekening toon Tafelberg met die Kasteel links en die kerk met sy toring in die middel van die dorp. In die Kasteel was daar konsternasie toe die goewerneur ontdek het dat daar onder die

EV Stade se uitbeelding van Kaapstad in 1710²²

vryburgers 'n petisie teen hom rond-gaan. Hy het aan die landdros van Stellenbosch, Johannes Starrenberg, opdrag gegee om handtekeninge vir 'n getuigskrif ten gunste van hom in te samel. Dit het die landdros eidelose ergernis besorg en hy het aan die goewerneur berig “de wijven sijn also gevaarlijk als de mans, en sijn niet stil.”²³ Nege burgers, onder wie Guillaume du Toit, is skriftelik na die Kasteel ontbied, maar hulle het in die veld weggekrui – volgens kaptein Bogaert, wat in 1706 die petisie van die Kaape burgers teen die goewerneur na die VOC in Nederland geneem het, “...bij dag en bij nacht, in de wildernissen, in gaten, holen, spelonken en bosschen, onder struiken en onder den blaauwen Hemel in koud, hitte, regen en wind...”²⁴

In die nag van 3 Desember 1706 het De Meurs, die vise-landdros van Stellenbosch, en sy manne Guillaume du Toit op sy plaas verras, want Guillaume het van al die rondvlugtery siek geword. Kaptein Bogaerts beskryf die hele geskiedenis. “Hulle stamp die deure van die huis oop en knyp Sara se arms ‘bond en blaauw’, skel haar uit ‘voor een oude donderhex’ en dreig om haar met die geweer oor die kop te slaan as sy nie gou lig maak nie.” Siek soos hy was, is Du Toit na die Kasteel gebring, waar hy sonder verhoor vir 'n maand

Sara gaan woon op Stellenbosch²⁶

en dertien dae in eensame afsondering opgesluit is.²⁵ Sy verbanning is net betyds gekeer deur die VOC se terugroeping van die goewerneur na Nederland.

Guillaume du Toit het die stryd teen goewerneur WA van der Stel met net drie jaar oorleef en is in 1710 oorlede. Sara het na sy dood na Stellenbosch verhuis en haar op Erf F in Bo-Dorpstraat gevestig, waar in later jare die huis Eendracht gestaan het.²⁷ Die erfbrief is gedateer 21 Oktober 1710.²⁸ Dit is moontlik dat die groot brand van 17 Desember 1710 Sara ook skade berokken het, want dit was 'n verskriklike ramp wat die drosdy, kerk, Kompanjiestalle en twaalf

huise “in d’ assche” gelê het.²⁹ Sara de Clercq se huis het waarskynlik gelyk soos Schreuderhuis in Stellenbosch (op die foto), want in dieselfde tyd as wat sy na Stellenbosch verhuis het, het Sebastian Schreuder sy huisie op die hoek van Van Ryneveld en Kerkstraat gebou.³⁰ Die T-vormige huisie met sy rietdak is nou amper driehonderd jaar oud en bestaan uit ’n voorhuis, twee slaapkamers en agter ’n kombuis en stal. Die vensters het soliede houtluike, maar geen glasruite nie.

Sara het haar man nie lank oorleef nie en is vroeg in April 1714 oorlede. Ons het reeds gesien dat die inventaris van haar boedel op 9 April 1714 opgestel is. Op 4 April het die chirurgyn nog medikamente aan haar gelewer. Waarskynlik was dit Dirk Snitt, wat in daardie jare chirurgyn op Stellenbosch was.³¹ Waar en wanneer Sara begrawe is, weet ons nie.

Volgens Sara se boedel³² het die roerende goedere en huis 4 602 gulde opgelewer. Haar drie oorlewende kinders by Pieter de Clercq was die vernaamste erfgename en ook die twee kinders van haar dogter, Helena (Du Toit, *1690, reeds oorlede). Dit blyk dat Sara haar kinders finansiëel gehelp het waar sy kon en dat hulle almal geld aan haar geskuld het. Haar kinders het haar waarskynlik vreugde, maar ook verdriet besorg. Abraham het sy lewe lank teen armoede gestry. Jannetje en haar tweede man was geskei en Joost is kort na sy huwelik oorlede. Ook haar dogter Helena het haar ontval. Van haar agt kinders het slegs vier haar oorlewe.

So eindig die verhaal van Sara de Clercq. Aan moed het dit haar nie ontbreek nie en sy het gedoen wat haar hand gevind het om te doen. Haar oudste seun Abraham is die stamvader van die De Klerks in Suid-Afrika. Sy tien kinders – sewe seuns en drie dogters – sou vir ’n stewige nageslag sorg.

Meer besonderhede kan gevind word in: Celestine Pretorius, *Die Verhaal van Sara de Clercq*.

Verwysings

- 1 Stammoeder van die De Klerks in Suid-Afrika. *Familia* 34 (4) 1997, bl 127
- 2 Kyk A Gordon-Brown, *Pictorial Africana* (Kaapstad) 1975, en *Suid-Afrikaanse Biografiese Woordeboek*
- 3 Nederlandsche Topografische Dienst, Delft

- 4 *Dagboek van Adam Tas* (Van Riebeeck-Vereniging, Tweede reeks, nr 1), bl 162
- 5 Gravure uit Francois Valentyn, *Beschryvinge van de Kaap der Goede hoope...*(Van Riebeeck-Vereniging, Tweede reeks, nr 4, deel 2), teenoor bl 36
- 6 Francois Valentyn, *Beschryvinge van de Kaap der Goede Hoope ...*(Van Riebeeck-Vereniging, Tweede reeks, nr 2, deel 1), bl 140
- 7 Francois Smuts (red), *Stellenbosch drie eeue* (Stellenbosch, 1979), bl 25
- 8 Catalogue of Prints in the Africana Museum, deel 1 (Johannesburg, 1975), nr K35.
- 9 JLM Franken, *Die Hugenote aan die Kaap* (Pretoria 1978), bl 17
- 10 EV Stade, 'n Plaas in Drakenstein. (Nederlandsche Topografische Dienst, Delft)
- 11 Pieter Coertzen, *Die Hugenote van Suid-Afrika* (Kaapstad, 1988), bl 116
- 12 *Dagboek van Adam Tas* (Van Riebeeck-Vereniging, Tweede reeks nr 1), bl 136
- 13 *Stellenbosch drie eeue* (Stellenbosch, 1979), bl 105
- 14 Nasionale Argief Kaapstad: MOOC 8/3, nr 29
- 15 Nederlandsche Topografische Dienst, Delft
- 16 *Stellenbosch drie eeue* (Stellenbosch, 1979), bl 83
- 17 Nasionale Argief Kaapstad: CJ 10332, gereproduseer in JLM Franken, *Die Hugenote in Suid-Afrika*, bl 162
- 18 *Dagboek van Adam Tas*, (Van Riebeeck-Vereniging, Tweede reeks nr 1), bl 192
- 19 Gedeelte van EV Stade se tekening van Stellenbosch (1710).
Nederlandsche Topografische Dienst, Delft
- 20 *Dagboek van Adam Tas* (Van Riebeeck-Vereniging. Tweede reeks nr 1), bl 116n
- 21 *Stellenbosch drie eeue* (Stellenbosch, 1979), bl 182
- 22 Nederlandsche Topografische Dienst, Delft
- 23 J.L.M. Franken, *Die Hugenote aan die Kaap* (Pretoria ,1978), bl 94
- 24 Uit Bogaerts se *Historische Reizen*, aangehaal deur Franken, *Die Hugenote aan die Kaap*, bl 83
- 25 Abraham Bogaert, *Historische Reizen* (Amsterdam, 1711), bl 52
- 26 Schreuderhuis in Stellenbosch soos dit tans lyk. Foto W Marsh
- 27 *Dagboek van Adam Tas* (Van Riebeeck-Vereniging, Tweede Reeks nr 1), bl 55n
- 28 Nasionale Argief, Kaapstad: MOOC 8/3, nr 29
- 29 Francois Smuts (red), *Stellenbosch drie eeue* (Stellenbosch,1979), bl 168
- 30 *Stellenbosch drie eeue* bl 409
- 31 *Stellenbosch drie eeue*, bl 239
- 32 Nasionale Argief Kaapstad: MOOC 8/3 nr. 29. Inventaris

Jan Harmen Steenkamp as Matroos, Soldaat en Kneg: 1700-1715

Met die medewerking van Corney Keller en Willem Steenkamp is hierdie die tweede aflewering in *Familia* oor die Steenkamp stamvader, Jan Harmensz Steenkamp. Die eerste artikel het sy herkoms ondersoek en

noord-westelike Europa, veral die Nederduitse gebiede, as 'n Steenkamp-episentrum geïdentifiseer¹.

Conrad Ignatius STEENKAMP – *c.steenkamp@lantic.net*

Inleiding

NEDERLAND WAS destyds 'n ekonomiese grootmoontheid en jong mans en vroue het ingestroom vanuit die verarmde Duitse platteland. Hulle was die werkers in die groot lakenfabrieke, die knegte wat kniediep in die modder staan in die kommersiële landerye, die vissers ter see, die prostitute wat hul vangste in die strate en stegies maak, en die soldate en matrose van die VOC. Tot anders bewys is, neem ons dus aan Jan Harmen was een van hierdie *Hollandgänger*, die trekarbeiders van sy tyd. In hierdie aflewering word sy eerste vyftien jaar aan die Kaap ondersoek. Dit is 'n nuttige afsnit omdat hy daartydens hoofsaaklik as matroos, soldaat of kneg werk. Eers aan die einde van hierdie tydperk trou hy, koop grond en word daarmee 'n Vryburger.

Die vaart na die Kaap

Op 15 Desember 1700 vertrek die VOC handelskip *Drechterland* vanuit Texel na Batavia met 134 siele aan boord. Skaars twee jaar oud, is die *Drechterland* splinternuut en modern, en met haar tonnemaat van 756 belooft sy goeie winste vir die handelskamer van Enkhuizen aan wie die skip behoort. Die soldyboek iewers in Kaptein Meindert de Boer se kajuit bevat die eerste bekende verwysing na “die Matroos Jan Steenkamp van Nieuwerkerk”; waarskynlik ook sy merk, 'n bewerige kruisie wat spreek van onhandigheid met die veerpen en 'n nederige herkoms. Matroos was met Soldaat die laagste rang in die VOC. Die VOC was nietemin in die gees van die Nederlandse Republiek 'n verrassend demokratiese

instelling, en alle werknemers, met weinig uitsondering, moes as matroos of soldaat begin.

Hoe oud Jan Harmen op hierdie stadium is, weet ons nog nie. Duitse *Hollandgänger* het so jonk as veertien reeds op skepe begin werk. Ons weet wel dat hy moontlik al vroeër vir die Kamer Enkhuizen gewerk het.² In watter kapasiteit weet ons nog nie. Vir die tyd en wyl raai ons maar Jan Harmen was ten tye van die *Drechterland* se vertrek tussen sestien en agtien jaar oud en geen groentjie ter see nie. Indien hy wel Platduitssprekend was, soos in die vorige aflewering bespiegel, sou hy teen dié tyd reeds genoeg skeeps-Hollands geken het om flink op die bootsman se growwe bevale te reageer. Skeeps-Hollands was die Fanakalô van die seevaart, waarin Nederlands en Duits minimalisties versmelt het om onder andere 'n suurdeeg vir die Afrikaanse taal te vorm.³

Jan Harmen sluit hom met hierdie vaart van die *Drechterland* aan by die groot *Völkerwanderung* van sy tyd.⁴ Bykans 'n miljoen Europeërs het tussen 1602 en 1795 met die VOC se skepe na die ooste gevaar.⁵ Sommige sterf ter see, party keer terug met die retoervlote, en ander bly waar hulle uitgespoel het. Soos ons weet, was Jan Harmen een van dié wat gebly het – en, soos ons nog sal sien, was dit 'n doelbewuste besluit, eerder as die noodlot, wat die Steenkamps aan suider-Afrika se kus gevestig het.

Die maandelange reis na Cabo de Goede Hoop “voor die mas” was 'n geweldige ontbering. Om Spaanse en Franse kapers te vermy, het die VOC skepe bo om Groot Brittanje en die Faro Eilande geseil. Dit het hulle aan winterstorms blootgestel en die swak beklede matrose het in die bitter koue met nat klere hoog bo golwe aan die takelwerk geklou. Die bemanning en plebejiese passasiers is tot die voorste twee-derdes van die bodek beperk en het in beknopte omstandighede geleef en geslaap. Die offisiere en hoë gaste se gerieflike kajuite was “agter die mas” en die verhewe agterdek was streng vir hulle gebruik uitgehou. Agter die mas is oor die algemeen nie sleg geëet het nie, maar die ander het dikwels weens wanvoeding na 'n paar maande se vaart aan skeurbuik begin lei: bloeiende tandvleis, los tande, pynlike maagaandoenings en ander siektes. Gevolglik was die sterftesyfer aan boord dikwels skrikwekkend hoog.

Op 13 Mei 1701, na amper vyf maande ter see, kom die *Drechterland* in die Kaap aan. Dit vertrek 'n maand later weer, maar sonder Jan Harmen. Dié trek twee-en-'n-half maande na sy aankoms

sy kruisie op 'n kontrak met 'n boer. Hoekom is hy nie weer aan boord van die *Drechterland* nie? Destyds was Asië die doelwit van enige regdenkende jong man, want dit is daar dat hy (of so het hy geglo) binne 'n kort tydjie 'n fortuin sou maak.

'n Baie sterk moont-likheid is dat die *Drech-terland* vir Jan Harmen siek in die Kaap agtergelaat het en dat hy meeste van die tyd in die hospitaal deurgebring het.⁶ Siek passante is gereeld vir versorging in die Kaap afgelaai⁷ en dit dien in hierdie geval ook as goeie verduideliking.

Jan Harmen as Kneg

Teen 1700 strek die kolonie van Kaap de Goede Hoop, of Cabo de Bonne Esperança,⁸ reeds tot teenaan die Hottentots-Hollandberge in die suide, Riebeek-Kasteel en die Tulbagh vallei in die noorde en Groenekloof in die weste. Tog was dit steeds 'n verslaapte plekkie met 'n totale bevolking

van skaars 3 700.⁹ Dit was 'n ongelukkige bevolking, want die korrupte goewerneur, Adriaan van der Stel (1699-1707), het begryp

Kontrak:

Jan Harmen en Hendrik Bouwman

Huyden den 28 April 1701 compareerde voor my Rijk Tulbagh Eerste geswoore Clercq ter politieke Secretarÿs alhier aan Cabe de goede hoop, ter presentie van de naersten getuygen den Advistent George Wilhelm Henning, als mondeling last hebbende van den Vrijburger Hendrik Bouwman ter eenze, en de den Mattroos Jan Steenkamp van Nieuwerkerken ter andere, en de verklaarde den Eersten Comp. 99 volgens verleende ordonnantie van den E. Heer gesaghebber de dato deeser indienst en leening overgenomen te hebben den tweeden Comp., ? voornt Bouwman voor den tyd van een geheel Jaar trouw en naarstig te dienen als bouwknegt, en tot wat redelyke dienste hem verders mogte benodigen, maandelyx omme ofte voor de somma van thien Caapse guldens indische valuatie en met onderhoud van speÿs, drank en goede hÿsvesting, sonder dat hy eerste Comp hem tweede inmiddele aan een ander vermag over te doen op die penaliteÿten daartoe staande, blyvende hy tweede Comp ook gehouden by opbot ten allen tyden ten deesen Casteele te moeten reserleeren?reverteeren? om syn dienst als vooren te presteeren tot naar kominge deeser verbonden de Comp haare persoonen en goederen als na regten dat aldus passeerde ter secretarÿs voornte? ten overstaan van de advistenten Daniel Gottfried Carnspek en Petrus Stolsboo? as getuygen

Als getuigen

Comparierde = wie verskyn het/ in moderne terme, die eerste/tweede ondertekenaar

dat selfverryking hier, anders as in die ooste met sy speseryhandel, net deur landbou bereik kan word. Hierdie insig het hom in direkte konflik met die Vryboere geplaas.

Van der Stel en 'n klein kliek van sowat sewe of agt mense het mettertyd beheer oor meer as die helfte van die beskikbare landbougrond in die Kaap gekry.¹⁰ VOC arbeid en materiaal is stelselmatig gebruik om hulle boerderye te subsidieer waarna die produkte dan weer aan die VOC terug verkoop is. Hulle het ook die handel met die skepe gemonopoliseer en die vryboere verplig om hul produkte goedkoop aan hulle te verskaf.

Dit verras dus geensins dat Jan Harmen se kontrak op 28 April 1701 met 'n sekere Hendrik Bouwman was nie. Bouwman was was 'n vurige Van der Stel ondersteuner wat onwettiglik en teen die wense van die bevolking deur die goewerneur as een van die vier lede op sy "mak" burgerraad aangestel is.¹¹ 'n Paar jaar later sou Bouwman ywerig deelneem aan Van der Stel se veldtog van intimidasie teen Adam Tas en die ander Kaapse Patriotte wat sy pleidooi aan die Here XVII oor die situasie aan die Kaap onderteken het. Hierdie veldtog het dreigemente van verbanning, inkerkering en selfs marteling ingesluit. Vir hierdie hulp het Bouwman in 1704 'n groot plaas as beloning ontvang wat in 1706 verder vergroot is. Dit maak dus sin dat Bouwman, met Van der Stel se trawante, eerste in die ry sou staan vir arbeid, waarvan daar destyds 'n tekort in die Kaap was. In 1701 het Bouwman reeds die bekende plaas Coelenhof¹² naby Stellenbosch besit en Jan Harmen het hom daar as "boukneg" waarskynlik gehelp om die opstal te bou.

Hiermee begin vir Jan Harmen 'n nuwe lewe. Sy salaris was tien Kaapse Gulde (Indiese valuasie) 'n maand, waarnewens hy ook kos, drank en huisvesting ontvang het. Anders as wat die gebruik was, sluit Jan Harmen se kontrak nie die gebruiklike porsie tabak per maand in nie en hy is dus moontlik 'n nie-roker.

Indien siekte Jan Harmen teen sy wil in die Kaap agtergehou het, sou mens verwag dat hy na afloop van sy kontrak bloot weer by die vloot van die komende jaar sou aangemeld het. Pleks daarvan hernu hy sy kontrak met Bouwman. Is hy daartoe verplig? Het hy dalk ooreengekom om by Bouwman te bly totdat dié se bouwerk

afgehandel was? Of het hy self besluit dat die knegskap 'n beter opsie is as die skeepvaart?

Moontlik het Jan Harmen se vroeëre verbintenis met die Handelskamer van Enkhuizen hom reeds na Batavia gevoer. Dalk het hy reeds eerstehands ervaar dat die glans van die Ooste meer belowe

Kontrakte deur Jan Harmen aangegaan

28 April 1701 – Kontrak as boukneg met Hendrik Bouwman. Hernu: Aug 1702. Gekanselleer: Nov 1702. [NAK: CJ 2873.197]

7 Sept 1703 – Jaarkontrak as kneg met Nicolaas Oortmans, voormalige lid van die Burgerraad. Hernu: Sept? 1704 tot Sept? 1705. [NAK: CJ 2872.350]

Mei 1706 tot Junie 1706 – Kontrak met VOC (as soldaat?). Net vir vaart na Nederland of langer? Waarskynlike kontrak met VOC vanaf Desember 1706 tot Maart/April 1707 vir vaart Texel tot Kaapstad.

11 Mei 1707 – Jaarkontrak as kneg met Nicolaas Oortmans. Hernu: Mei? 1708. [NAK: CJ 2874.203]

1 Okt 1708 – Jaarkontrak as kneg met Mathys van den Berg. Hernu: Okt 1710. Gekanselleer: 8 Junie 1711. [NAK: CJ 2874.301]

1 Julie 1711 – Jaarkontrak as kneg met Claas Maiboom. Gekanselleer: Junie 1712. [NAK: CJ 2875.52]

29 Junie 1712 – Jaarkontrak as boukneg met Jan Mostert. Hernu: 28 Junie 1713. [NAK: CJ 2873.118]

31 Okt 1713 – Jaarkontrak as kneg met Johannes Visser. Hernu: Okt 1714?. [NAK: CJ 2876.64]

NAK = Nationale Argiewe Kaapstad

as wat dit lewer, veral vir 'n ongeletterde soos hy, en dat hy in die arbeidsarme Kaap 'n beter bestaan sou kon voer as enige ander plek.¹³ Dalk het hy ook vermoed dat hy mettertyd hier aan die Kaap grond in die hande sou kon kry.

Hoe dit ookal sy, Jan Harmen werk tot 30 November 1702 vir Bouwman. Dan volg 'n gaping van tien maande alvorens hy sy volgende kontrak onderteken. Dit is moontlik dat hy hierdie gaping benut het om weer as matroos te werk, soos wat hy later wel doen. Die tydperk pas nie mooi in by die normale kom en gaan van die winter- en somervloot nie, maar dis nie onmoontlik nie. Vir eers moet dit egter by raai bly. Die VOC argiewe word tans snel elektronies verwerk en dit is moontlik dat ons in die nabye toekoms meer oor hieroor sal kan sê.

In September 1703 teken hy in ieder geval 'n kontrak met ene Nicolaas Oortmans.¹⁴ Oortmans, oorspronklik van

Amsterdam, was die eenaar van die plaas Ongegunt in die

Tygerberge en van Oortmanspost aan die Mosselbankrivier.¹⁵ By watter een van hierdie plase Jan Harmen gewerk het, sal ons hopelik nog uitvind. In 1704 (waarskynlik ook September) hernu Jan Harmen en Nicolaas Oortmans hul kontrak vir nog 'n jaar.¹⁶

Oortmans het as Meester in die Regte en Advokaat na die Kaap gekom met die doel om 'n bevordering na te jaag en was aanvanklik 'n Van der Stel aanhanger. Ten tye van die eerste kontrak met Jan Harmen was hy moontlik nog steeds lid van die burgerraad, maar kla later in 'n brief aan die Here XVII dat Van der Stel hom bedrieg het en beloofde grond aan iemand anders gegee het; ook dat die goewerneur in 1706 probeer het om hom met allerlei beloftes om te koop om 'n getuigskrif ten gunste van hom te onderteken.¹⁷

Jan Harmen as Soldaat

Op 4 April 1706 vertrek die retoervloot vanaf Batavia onder Kommandeur Jan de Wit vanuit die Kaap na Nederland met Jan Harmen aan boord van die *Donkervliet*, 'n skip van die Handelshuis Rotterdam. By aankoms in die Kaap het die *Donkervliet* slegs 90 manskappe aan boord, veel minder as die gebruikelike 120. Heel moontlik het haar kaptein, Paulus Kroon, besluit om nog matrose te werf.¹⁸

Latere dokumente verwys na die Stamvader as “die soldaat” Jan Steenkamp, 'n rangverandering, maar dit is nie duidelik of dit reeds op hierdie vaart gebeur het nie. In ieder geval maak dit nie veel saak nie, daar soldate met matrose aan dek moes werk en hul status nie veel verskil het nie. Op grond hiervan kan ons aanneem dat die vorige gaping in sy Kaapse loopbaan dalk wel te wyte was aan 'n kort kontrak ter see. Die vraag is hoekom hy die relatief goeie pos in die Kaap sou laat vaar, moontlik vir die laer inkomste van 'n matroos? Het hy en Oortmans stry gekry of het hy in die gespanne atmosfeer van die Patriotte se rebellie sy mond verby gepraat? Of het hy bloot ongedane sake in Europa gehad?

Op grond van die beskikbare inligting is dit moeilik om te besluit en die Europese argiewe sal ons dalk eendag verder kan help. Op die oomblik weet ons bloot dat hy op 26 Julie in Texel aankom en moet raai dat hy in November of Desember 1706 weer op pad terug na die Kaap was, 'n vaart waarvoor tans geen rekord beskikbaar is nie. Wat

hy gedurende daardie drie-vier maande gedoen het, sal elke Steenkamp natuurlik wil weet.

Weereens 'n kneg in die Kaap

Vanaf Mei 1707 begin hy as “die soldaat Jan Steenkamp” vir ’n periode van twee jaar weer vir Nicolaas Oortmans te werk.¹⁹ Dit wil dus lyk asof hy en Oortmans wel ’n goeie verhouding gehad het (of dat Jan Harmen geen keuse gehad het nie!). Ons kan nou ook aanneem dat Jan Harmen se keuse van die Kaap doelbewus was. ’n Goeie rede hiervoor was moontlik die kroniese tekort aan arbeid in die Kaap en die relatief hoë pryse wat arbeiders dus kon beding. Nog ’n moontlike rede vir ’n ongeletterde arbeider om na die Kaap te migreer, was die hoop dat hulle toegang tot grond kon kry en onafhanklik kon begin boer.

In 1708 wissel Jan Harmen van diensgewer en gaan werk as boukneg by Matthys van den Berg teen twaalf Gulde (Kaapse valuasie) ’n maand,²⁰ ’n kontrak wat eers 11 Junie 1711 opgehef word.²¹ Is dit toeval dat die skuif na ’n nuwe werkgewer saamval met die jaar waarin Van der Stel, na brutale onderdrukking van die Patriotte, na Nederland ontbied word?²²

Jan Harmen se volgende werkgewer is Claas Maiboom (Julie 1711-Junie 1712), by wie hy ’n salaris van veertien Gulde (Indiese valuasie) per maand verdien. Maiboom was ’n besondere karakter, gebore in Meppel (Duitsland?) en later ’n burger van Amsterdam. Soos Jan Harmen is Maiboom vanaf ten minste 1701 in die Kaap, die jaar waarin hy besit neem van die plaas Blomkooltje in die Agter-Paarl (nou genoem Fairview). Die volgende jaar sluit sy vrou en drie kinders hul by hom aan.

Maiboom word een van die Kaap se vrybakkers en dryf handel met vooraanstaande boere soos Adam Tas en ook die Van der Stels. Ook hy loop sy rieme styf met die goewerneur en word teen 1706 aangesê om sy bakkerij te sluit, ’n bevel wat hy eenvoudig ignoreer.²³ Dit verbaas dus nie dat hy Adam Tas se brief aan die Here XVII onderteken nie. Soos die ander word hy as gevolg daarvan ook deur Van der Stel getreiter en in die tronk gegooi. Hier bewys hy homself as een van die moedigste onder die anti-Van der Stel

“samesweerders” en gee kop eers nadat hy onder geweldige druk geplaas is.²⁴

Tot op hierdie stadium het Jan Harmen vir vooraanstaande vryburgers gewerk, grotendeels geletterde mense²⁵ wat betrokke was by die politiek van die kolonie en wat duidelik aan ’n hoër stand behoort het. Sy volgende kontrak (Oktober 1713) is egter met ’n sekere Johannes Visser. Visser se pa, Jan Coenraad, het in 1657 van die Friesland in die Kaap aangekom en was nes Jan Harmen ’n “soldaat”. Die standverskille tussen kneg en meester aan die Kaap was dus dikwels nie al te groot nie. Hiervan getuig ook Jan Harmen se huwelik met Gesina Visser skaars ’n jaar later (14 Oktober 1714).²⁶

Hierdie huwelik moes sekerlik vir Jan Harmen voordelig gewees het, daar Gesina se familie goed in die Kaap gevestig was. Dit verras dus nie dat hy ’n jaar daarna, op 24 April 1715, die plaas Het Slot van den Paardenberg by Claas Maiboom, sy vorige werkgewer, koop nie.²⁷ Hiermee verander Jan Harmen se status van kneg na Vryburger en begin ’n nuwe hoofstuk in sy lewe, een waaroor ons moontlik later sal berig. Vir die eerste jaar van sy huwelik werk hy egter nog vir sy skoonpa.

Slotsom

Tot onlangs was die vroegste bekende verwysing na Jan Harmensz. Steenkamp sy kontrak met Hendrik Bouwman op 28 April 1701 in die Kaap. Die publikasie van ’n kort referaat oor die herkoms van die Steenkamp-stamvader in *Familia* prikkel egter mense soos Corney Keller van Nederland en ander om met nuwe inligting vorendag te kom. Hiervoor bedank ek hulle van harte, want ons kan die vroegste bekende verwysing nou terugskuif na Texel teen om en by Desember 1700. Hierdie referaat mik dus ook nie daarop om die laaste woord in die Steenkamp-stamvader se eerste vyftien jaar aan die Kaap te wees nie, maar om verdere navorsing en uitruil van inligting te stimuleer. Daar is nog baie werk wat gedoen moet word. Steenkamp-navorsers word dus aangemoedig om met my in aanraking te kom.

Bronnelys

Fouche, L et al. (Red) (1970). *Dagboek van Adam Tas: 1705-1706*. Tweede reeks, nommer 1. Van Riebeeck-Vereniging. Kaapstad

- Giliomee, H. (2003). *Die Afrikaners*. Tafelberg uitgewers. Kaapstad
- Burrows, EH (1994). *Overberg Odyssey: People, roads & early days*.
 Privaat gedruk en uitgegee in samewerking met die Swellendam Trust.
 Swellendam
- Sleigh, D. (2004). *Die buiteposte: VOC-buiteposte onder Kaapse bestuur 1652-1795*. Protea Boekhuis, Pretoria
- Steenkamp, CI (2005). “Die herkoms van Jan Harmensz. Steenkamp.”
Familia 42 (3) 2005, bl 104
- Steenkamp, JH 1969. *Die Steenkamps van suider-Afrika*. Privaat gedruk en uitgegee
- Kaart van Kaap de Goede Hoop: “Nova et accurata tabula promontorii Bonae Spei. (vulgo) Cabo de Bona Esperança.” Uitgegee deur Visscher, Amsterdam in 1710. Heruitgegee in Johannesburg, 1930
<http://www.VOC-kennisentrum.nl/themas.html#Op>

Verwysings

- 1 Sien Steenkamp (2005)
- 2 Corney Keller wat die inligting oor die skeepsboeke aan my gestuur het, sê Jan Steenkamp kom ook elders in die Enkhuizen argiewe voor. Tot dusver was dit nie moontlik om meer hieroor uit te vind nie
- 3 In “Die herkoms van Jan Harmensz. Steenkamp” word geargumenteer dat Jan Harmen van Duitse herkoms is. Of hierdie aanname korrek is, sal slegs die tyd bewys
- 4 Soos my sewe-jarige seuntjie Sebastiaan onlangs sê: “Was dit nie vir daai bashi-bazookas nie, dan was ek nou ook bruin.” (bashi-bazooka is 'n woord wat Kaptein Sardin van Kuifie-faam dikwels gebruik)
- 5 <http://www.VOC-kennisentrum.nl/themas.html#Op> Op de schepen van de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC)
- 6 Hierdie interpretasie is eerste deur die skrywer Willem Steenkamp geopper
- 7 Sleigh (2004)
- 8 Ook Caap de Bonne Esperança of Cabo de Bona Esperança (alles op dieselfde kaart) is “Nova et accurata tabula promontorii Bonae Spei. (vulgo) Cabo de Bona Esperança”. Uitgegee deur Visscher, Amsterdam in 1710. Heruitgegee in Johannesburg, 1930
- 9 Khoenkhoen binne grense van kolonie blykbaar uitgesluit. Daarteenoor was daar in Batavia (Java) reeds sowat 6 000 Europeërs uit 'n totale bevolking van ongeveer 70 duisend mense. Giliomee (2003)
- 10 Van der Stel se gierigheid het geen perke geken nie. In 1711, toe reeds terug in Holland, vermeld hy sommige van sy 18 plase: Bot Rivier, Boontjies Kraal, Faisanten Kraal, Warmwaters Kraal, Zwarte Rivier,

Sergeants Rivier, Hartebeesten Rivier, Quartels Rivier, Ziekenhuis, Leeuwen Kraal, Tyger Hoek, de Groote Vlakte, Welgelegen, Rustenburg en Wytgelegen. Heelwat van hierdie plase was in die Overberg. EH Burrows, 1994. Bl 8

11 Fouche (1976). Addendum. Bl. 271, 357, 381

12 Fouche (1976). Bl 144

13 Dit kan nuttig wees om die lone van die verskillende gebiede te vergelyk

14 NAK: CJ 2872.350; NAK: CJ 2874.203

15 Fouche (1976) Bl 46. Sien Kaapse Grondbriewe, 1703-1746 bl 28,30 asook CIJ. 2650 Testamenten, 1709-1715, no. 71 (AJB)

16 NAK: CJ 2872.350; NAK: CJ 2874.203

17 Fouche (1976). Bl 467, 134, Addendum, Bl.257. Oorspronklike bron: Den Haag: Kol Arch. 4035, 12 April 1717

18 Nederlandse argief

19 NAK: CJ 2874.203

20 NAK: CJ 2874.301 (310?)

21 NAK: CJ 2874.301

22 Einde 1707 is hy vervang met 'n nuwe goewerneur, Louis van Assenberg (1708-1713)

23 Fouche (1976) Bl 44-46

24 Fouche (1976) Addendum bl 300

25 Dit is onduidelik of Maiboom werklik geletterd was. Hy onderteken die kontrak, maar sy skrif is so swak dat hy moontlik maar net geleer het hoe om sy eie naam te skryf

26 JH Steenkamp

27 NAK: T1031/15

* * *

Digitale Fotografie van Argiefmateriaal

Die algemene beskikbaarheid van digitale kameras hou groot voordele in vir beide die argiefgebruiker en die argivaris. Vir die gebruiker skep dit die geleentheid om 'n feitlik eksakte weergawe van die argiefdokumente waarin hy geïnteresseerd is, maklik op sy rekenaarskerm beskikbaar te kry, terwyl slytasie op die dokumente in bewaring van die argivaris drasties kan verminder.

Ockert MALAN – *ogmalan@bigfoot.com*

OMDAT DIE prys van kameras aansienlik gedaal het gedurende die afgelope paar jaar, is dit moontlik om vir minder as R1 500 toerusting aan te koop wat uitstekend geskik in vir digitale fotografering van die meeste argiefdokumente.

Baie argiefgebruikers het egter die valse indruk dat duur en komplekse toerusting hiervoor nodig is. Hierdie bydrae, gebaseer op eie en ander se ondervinding, is 'n poging om meer lig op die saak te werp. Die opstelling wat hieronder beskryf word, is geskik vir feitlik alle argiefmateriaal, met die uitsondering van items soos groot kaarte en abnormaal groot opgaafrolle.

Kamera en driepoot

'n Belangrike voorvereiste is dat die kamera outomatiese fokus en beligting (standaard op alle moderne kameras) moet hê en 'n resolusie van ten minste 2.5 Mpel (miljoen prentelemente). Die kameras wat deesdae te koop is, het 'n resolusie van minstens 3 tot 4 Mpel, aansienlik beter as benodig.

Sorg egter dat die kamera in gebruik nie op 'n laer resolusie ingestel raak nie.

Die enigste “ekstra” wat in die kamera benodig word, is 'n zoemvermoë van die lens. Die minimum beskikbaar is 3:1 (teen ongeveer R1 000) en is voldoende. Met 'n stewige driepoot (ongeveer R200) en die ondersteunende wieg vir gebundelde dokumente, wat hieronder beskryf word, kan dokumente moeiteloos in syferbeelde van konstante kwaliteit omgeskep word.

Bundelwieg

Baie van die gebundelde argiefdokumente is moeilik hanteerbaar. Hulle lê nie heeltemal plat nie en die binding kan beskadig word as hulle oopgedwing word. Sommige is ook gebind met baie smal binneste kantlyn, met die gevolg dat daardie deel van die bladsye moeilik gefotografeer kan word. Hierdie probleme kan oorbrug word deur die bundel te plaas in 'n spesiale wieg. Goeie foto's kan sodoende geneem word van bundels wat teen slegs ongeveer 90 grade oopgehou word. 'n Addisionele voordeel is dat die kamera makliker hanteer word omdat sy skerm geriefliker sigbaar is as die kamera skuins, in plaas van vertikaal, opgestel kan word.

'n Nuttige, maklik vervoerbare wieg vir hierdie doel kan maklik soos volg gemaak word.

Benodighede

Wieg

- 2 stukke hardbord (of laaghout) ongeveer 400mm x 250mm
- Stewiger raamwerk of plank 400mm x 400mm as basis
- 2 dun kettinkies elk 500mm lank
- 2 kabelbinders ("cable ties") ongeveer 150mm lank
- 2 inskroefhakies

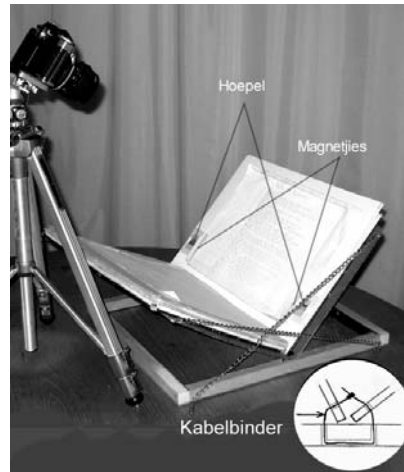
Magnetiese stut om die bladsye plat te druk

- Dun maar stewige karton 400mm x 250mm
- Dun ysterplaat of hoepel 400mm lank en minstens 25mm wyd.
- Twee yskasmagneetjies

Konstruksie (sien beeld 1)

Wieg

- Boor gaatjies vir die kabelbinders deur drie van die vier hoeke van die hardbord, ongeveer 10mm van die kante af
- Boor soortgelyke gaatjies verti-

Beeld 1 – Die opstelling vir digitale fotografie van argiefdokumente

kaal in die middel van teenoorstaande sye van die basis, twee in elke sy, ongeveer 10mm van die kant en 20mm van mekaar en verbind hulle met 'n groef aan die onderkant

- Skroef die hakies in aan die twee punte van een van die sye
- Om die wieg aan mekaar te sit word die kabelbinders deur die twee stukke hardebord en basis ingeryg soos aangetoon in die inlas in beeld 1. Trek die binders vas en sit die kettinkies aan die bokante van die hardebord vas om 'n wieg te vorm
- Deur die lengte van die kettinkies te verstel, kan die hellings van die sye van die wieg ingestel word .

Magnetiese stut

- Sorg dat die ysterplaat of hoepel heeltemal plat en reguit is. Plak dit met maskeerband aan die dun karton vas, ongeveer 40mm vanaf die kant van die lang sy
- Die bladsye waar die argiefbundel oopgemaak word, lê dikwels nie plat nie. Die magnetiese stut, met die plaat na bo en naaste aan die bundel se rug, word agter die bladsy wat gefotografeer word, ingeplaas om daardie bladsy met behulp van die magneetjies gelyk te hou.

Beligting

Die ligtoestande waaronder gefotografeer moet word, is meestal nie onder beheer van die fotograaf nie. 'n Kamera met outomatiese sluiterspoed is daarom noodsaaklik om veranderings in die beligting te akkommodeer. Bedags is die beligting in die meeste lokale goed genoeg, mits voorsorg getref word om onegalighede soos skaduwees en ligstrepe te vermy. Omdat die fokusinstelling outomaties is en 'n plat vlak gefotografeer word, is velddiepte nie van belang nie. Die kamera kan dus op maksimum lensopening ingestel word om die sluiterspoed outomaties daarby aan te pas. Die stewige driepoot maak ook 'n stadiger sluiterspoed aanvaarbaar.

Kunsmatige beligting is ook aanvaarbaar mits dit egalig is. Daarvoor moet die ligbron minstens 2 tot 3 meter ver van die dokument af wees. Onegalige beligting sal ook voorkom as die kameraflits gebruik word, omdat dit te naby aan die dokument geleë is. Hierdie onegalige beligting affekteer normaalweg nie die

leesbaarheid van 'n dokument nie, maar as beeldmanipulering nodig is, kan dit steurend wees.

Resultate

Beeld 2 toon baie vergrote detail van 'n halwe koerantbladsy (ongeveer 400mm x 250mm) wat binnenshuis onder natuurlike beligting met bostaande opstelling gefotografeer is. Die leesbaarheid van die gedrukte woord is bo verdenking. Onder spesiale omstandighede, byvoorbeeld as outomatiese karakterherkenning ("OCR") op gedrukte teks uitgevoer moet word, is beter resolusie soms nodig. Dit kan verkry word deur, indien nodig, die dokument in seksies (maksimaal A4-grootte) te fotografeer.

Fotografering deur glas

Probleme kan voorkom met steurende refleksies as gepoog word om dokumente of beelde wat agter glas geraam is, te fotografeer. Die oplossing is om in 'n redelik donker vertrek te werk en die geraamde voorwerp van minstens 3 meter ver skuins te belig ongeveer teen 45 grade met 'n sterk lig. So word egalige beligting verkry, en refleksies uitgeskakel.

Transkribering

Die navorser wil normaalweg inligting uit 'n dokument onttrek. Vir hierdie doel kan die syferbeeld daarvan op die skerm van die rekenaar vertoon word en terselfdertyd kan 'n transkripsie daarvan of aantekeninge daarvoor op dieselfde skerm ingevoer word.

Beeld 2 – Vergrote deel van 'n halwe koerantbladsy digitaal gefotografeer teen (a) 2.5 Mpel en (b) 4 Mpel

In *WORD/Window*, is 'n gerieflike metode hiervoor om die beeld met behulp van **Insert>Picture>From File** in 'n *WORD*-dokument in te laai. Met behulp van **Window>Split** kan die rekenaarskerm in twee gedeel word met die dokument se beeld in die boonste helfte en die transkripsie en aantekeninge kan in die onderste helfte ingevoer word. Beperkte beeldmanipulering (aansny, vergroting, verstelling van kontras en helderheid) is ook beskikbaar in *WORD*.

Beeldmanipulering

Vir meer komplekse beeldmanipulering is 'n verskeidenheid kommersiële programme soos *PHOTO-PAINT* en *PaintshopPro* beskikbaar. 'n Baie bruikbare pakket, *IrfanView*, wat ook fasiliteite vir beeldadministrasie bevat, is gratis op Internet beskikbaar.

Stoor en versending van syferbeelde

Tensy onbeperkte stoorruimte beskikbaar is en slegs breëband elektroniese kommunikasie gebruik word, sal die aantal megagrepe ("MB") wat jou syferbeelde beslaan, een of ander tyd belangrik word. 'n Mens kan gou onpopulêr raak by jou vriende en kollegas sonder die luukse van 24-uur breëband e-pos, as jy begin om beelde rond te stuur van 'n aantal megagrepe in grootte.

'n Versyferde kleurbeeld van 4 Mpel word bewaar in 'n beeldlêer met teoreties 12 megagrepe inligting. Die eerste stap is om die beeldlêer na die jpg-formaat om te skakel wat, afhangend van die tipe beeld, die lêer kan verklein tot tipies 1 tot 2 megagreep sonder enige verlies van inligting. 'n Verdere reduksie is moontlik deur "kompresie" van die jpg-lêer, sonder dat dit normaalweg sigbaar sal wees. Die grootte van die beeldlêer kan nog verder verminder word deur die resolusie van die beeld te verminder.

Deur oordeelkundige toepassing van hierdie opsies, kan die lêergrootte van 'n syferbeeld van die meeste dokumente tot enkele kilogrepe verminder word, sonder om die leesbaarheid daarvan op te offer.

Skepping van 'n Virtuele Argief

Indien kopieë van alle syferbeelde wat in 'n argief geneem word, daar geberg kan word, kan mettertyd 'n digitale "virtuele argief" opgebou word wat die raadpleging van en slytasie van die oorspronklike dokumente grotendeels sal uitskakel.¹ Dit sal veral gou

kan geskied met die “populêrste” en dus kwesbaarste dokumente in die argiefversameling.

Hiervoor sal ’n fasiliteit geskep moet word waar sulke kopieë gerieflik en doeltreffend gedeponeer, geïndekseer, geraadpleeg en (plaaslik of per Internet) onttrek kan word.

Toegang tot die oorspronklike dokument kan dan beperk word indien ’n kopie reeds in die virtuele argief opgeneem is. Dit sal dan slegs onder spesiale omstandighede, byvoorbeeld as die syferbeeld se kwaliteit swak is, nodig wees om die oorspronklike dokument te raadpleeg. Sodoende word die argiefgebruiker deurlopend ook by die kwaliteitskontrole van die syferbeelde in die virtuele argief betrek.

1 O G Malan, “Genealogie in die Inligtingseeu” *Familia* 42 (1) 2005 bl 30

* * *

The Genealogical Society of South Africa Products

Familia CD – CD05 – 1964 to 2004

In response to the many requests for articles that were previously published in *Familia*, all the articles published since the establishment of the GSSA in 1964, have been released on CD.

Back copies of *Familia* can be obtained in one of two ways:

- Printed copies of *Familia* that were published between 1964 and 2005 are available at R20 a copy, including postage.
- The electronic version containing all editions of *Familia* between 1964 and 2004 is available on CD at R320 plus R10 postage (if it is a first-time purchase) or R80 plus R10 postage (provided the first edition – 1964 to 1999 – had previously been bought).

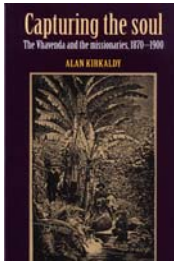
Visit our website www.ggsa.info

Or write to the National Treasurer
André Heydenrych

Email: aheydenr@mweb.co.za

Postal address: Suite 143, Postnet X2600, Houghton, 2041

BOEKEbooks

Titel: Capturing the soul: The Vhavenda and the missionaries, 1870-1900 – sagteband 316 bladsye, foto's en kaarte

ISBN 1-86919-083-1

Skrywer: Alan Kirkaldy

Uitgewer: Protea Boekhuis, Posbus 35110, Menlopark, 0102, telefoon 012-362-1563

Prys: R180

DIE BERLYNSE Sendinggenootskap, vanaf 1833 in Suid-Afrika werksaam, was al die onderwerp van talle publikasies, doktorsgrade en MA-verhandelinge. Die aantal studies en boeke vermeerder dus steeds, soos bv HI Giesseke se *Berlin Mission in Venda* (2004). Die studie van Kirkaldy, 'n verwerking van sy doktorsgraad, gaan ook oor die sending onder die Vendas, maar hy beperk homself tot die gebied van die Tshivenda. Die sendelinge wat in die res van die Venda-gebied gewerk het, word nie bespreek nie.

Kirkaldy se uitgangspunt tot die boek is dat hy probeer bewys dat die sendelinge die Vendas probeer verdruk of koloniseer het omdat hulle 'n gewysigde Afrika-Christendom gevrees het en van hulle Europeërs probeer maak het: *“The Mission was successful in instilling the obedient, petite-bourgeois – and German – mindsets that they set out to develop in these prospective servants of the Lord and representatives of German culture and values”* (p 12). Hierdie is 'n standpunt omtrent die werksaamhede van sendinggenootskappe waarvan menige leser sal verskil.

Die boek is ingedeel in agt hoofstukke: Hoofstuk 1, *Background and context*, vertel kortliks die geskiedenis van die inwoners van die gebied voor die koms van die sendelinge en die verkenning van die gebied deur sendelinge van die Berlynse Sendinggenootskap, en die stigting van die sendingstasies Ha-Tshivhase, Tshakuma en Georgenholtz. In Hoofstuk 2, *Local beginnings*, lig hy die interessante feit uit dat daar reeds Christene in Venda was voor die koms van die sendelinge. Hoofstuk 3, *The mission and its missionaries*, gee die agtergrond van die ontstaan van die Berlynse Sendinggenootskap in Duitsland in 1824 en dan gee hy – ongelukkig

baie kort en onvolledig – biografiese besonderhede oor die sendelinge wat in die gebied wat hy bespreek, gewerk het: Erdmann Schweltnus, Carl Beuster, Carl Stech, Dietrich Baumhöfner, Johann Meister, Carl Gernecke, Carl August Otto Klatt en Ernst Friedrich Gottschling. Kirkaldy wys daarop dat meeste van die sendelinge uit Duitsland se laer middelklas gekom het en dus die geleentheid aangegryp het om opleiding as sendeling te kry omdat hulle dit as 'n kans gesien het om sosiale opgang te maak.

Hoofstuk 4 en 5 volg nuwe en interessante uitgangspunte – in Hoofstuk 4, *The landscape*, word die siening van die sendelinge van die landskap van Venda en die invloed wat dit op hulle gehad het, bespreek, en in Hoofstuk 5 word 'n aantal foto's bestudeer as bron van historiese geskiedskrywings. Natuurlik is veral die interpretasie van die foto's hoogs persoonlik en kan mens daarvan verskil, maar die uitgangspunt is prikkelend. Hoofstuk 6, *Ethnographies of power* gaan oor die aantekenig van gelowe en praktyke deur die sendelinge en die laaste hoofstuk, *The African body*, behandel dan van hierdie gelowe en praktyke aan die hand van voorbeelde soos die praktyk om een van 'n tweeling dood te maak.

Omdat die boek in die eerste plek 'n gepubliseerde doktorsale tesis is, is die voet- en eindnotas baie volledig, so ook die bibliografie aan die einde van die boek. Daar is 25 foto's in die boek wat veral gekies is om die skrywer se uitgangspunte in Hoofstuk 5 te illustreer en verder drie baie handige en goeie kaarte.

Aangesien hierdie resensie vir 'n genealogiese tydskrif geskryf is, is dit net billik om te meld dat daar geen nuwe genealogiese in die boek na vore kom nie, trouens ook geen nuwe biografiese inligting nie. Selfs die nasate van die sendelinge wat in die boek genoem word, sal min oor hulle voorsate uitvind wat nie reeds voorheen gepubliseer is nie. Vir die lesers wat in die sendingwetenskap of in die geskiedenis van die Venda belangstel, bied dit egter baie goeie leesstof en kan die boek nuwe gedagterigting stimuleer.

Linda Zöllner, Pretoria

Titel: NG Gemeente: Die Paarl (Die Strooidak-Gemeente)

Samesteller: Koos van der Walt

Prys: R120 plaaslik en R200 buitelands, insluitende posgeld en versekering

Verkrygbaar: Van die samesteller – Posbus 451, Paarl, 7620, telefoon 021-863-2327

HIERDIE LASERSKYF volg op die register wat die samesteller etlike jare gelede in gedrukte vorm beskikbaar gestel het, en as gevolg van die navrae wat hy nog steeds ontvang. Die skyf bevat die volgende:

- Die kerkhofregister self bestaan uit drie dele met altesaam ongeveer 6 000 inskrywings (van die begin van die kerkhof se bestaan tot die jaar 2000)
- Nuwe inskrywings (2001 tot Februarie 2005)
- ’n Kort uiteensetting van die kerkhof se geskiedenis, statistiek, beknopte biografiese besonderhede van sommige van die oorledenes wat hier begrawe lê, met kleurfoto’s
- ’n Bondige beskrywing van die gemeente (die derde oudste in die land) se vestiging, en interessantheide in verband met die kerkgebou (die oudste kerkgebou in die RSA wat nog deurlopend gebruik word).
- Adobe Reader 7.0 is op die skyf aangebring. Dit kan dus afgelaai en gebruik word om die inhoud van die skyf te lees.

Hierdie is ’n omvattende en merkwaardige stuk werk. Maar, dis teleurstellend dat die samesteller nie die nuwe inskrywings in die oorspronklike register bygevoeg het nie. Gevolglik moet die gebruiker een dokument na die ander oopmaak om te deursoek.

’n Ander lastigheid wat ek ondervind het is dat die dokumente nie soekbaar is met Adobe Reader nie. Gelukkig verskyn die grafaantekeninge in alfabetiese volgorde wat tot gevolg het dat soeke na spesifieke vanne nie ’n onbegonne taak is nie. En die hoofregister – die Millenniumregister – is in MS-Word saamgestel wat die data maklik soekbaar maak.

Richard Y Ford

REDAKSIONELE KOMITEE editorial committee

**Heinrich
(Hein)
de Villefort
du Toit**

**Keith
Meintjes**

**Peter
Smits**

Simbole en afkorting wat in *Familia* gebruik word is dié wat deur die GGSA aanvaar word
Symbols and abbreviations used in *Familia* are those accepted by the GSSA

Geboorte	*	Birth
Doop	≈	Baptism
Sterfte	†	Death
Graf of begrafnis	Ω	Grave or burial
Veras	ω	Cremated
Huwelik	x	Marriage
Egskeiding	÷	Divorce
Seun van	sv/so	Son of
Dogter van	dv/do	Daughter of
Weduwee	wed	Widow
Wewenaar	wew	Widower
Ongeveer datum	±	About date
Geskatte datum	?	Estimated date
Voor datum	<	Before date
Na datum	>	After date
Berekende datum	≡	Calculated date
Tussen datums	/	Between dates
Ongeveer (circa)	ca	About (circa)
Van onbekend	NN	Surname unknown
Voorname onbekend	PN	Given names unknown
Sonder nasate (sine prole)	sp	Without descendants
Aangetroudes	[]	Related by marriage
Titel van persoon	{ }	Title of person

ERELEDEhonourary members

Prof G de Kock (Genoot/Fellow)
 Dr RTJ Lombard (Genoot/Fellow)
 Martin Zöllner (Genoot/Fellow)

Mrs Margaret Cairns
 Johan Krige
 Thys du Preez